

הוא והיא

| | |
|------------------------|--|
| צוות הכותבות: | גילית חנקין, דינה סלר, ענבל יגר, קרול רוזנטל |
| ריכוז ועריכה: | גילית חנקין |
| ייעוץ בטיפוח החשיבה: | גליה אבישר |
| ייעוץ מדעי: | ד"ר ברנדה בקון |
| ריכוז תוכניות לימודים: | תרצה רוטקוביץ |
| עיצוב גרפי, איורים: | ליאת יהודה |

כל הזכויות שמורות לקרן תל"י, תשס"א ©

הזכויות שמורות למחברים ולאקו"ם ©

קרן החינוך למען בתי-ספר תל"י
שליד מכון שכטר ללימודי יהדות



| | |
|--------|---|
| 5 עמי | מבוא כללי |
| 9 עמי | יחידה ראשונה: שבויים בסטריאוטיפים |
| 17 עמי | יחידה שניה: "זכר ונקבה ברא אותם" |
| 23 עמי | יחידה שלישית: "מלאכות נשים ומלאכות אנשים" |
| 29 עמי | יחידה רביעית: "ברוך שעשני אשה"!? |
| 37 עמי | יחידה חמישית: על נשים ומצוות |
| 53 עמי | יחידה שישית: איך אני נראה? |
| 65 עמי | יחידה שביעית: לא דיברנו עוד על אהבה |
| 75 עמי | לקריאה נוספת |
| 76 עמי | תוכניות נוספות |

מבוא כללי

כיתה ו' – שנת בת-מצוה, שנה אחרונה בבית הספר היסודי, ושנה של ניצני התבגרות פיזית. תהליכים אלה מזמנים עיסוק בזהות הנשית ובהיות הגברית המתפתחות, ובהבדלים שבין המינים.

מה יכולים להציע לנו המקורות היהודיים בתחום זה? האם נוכל לקבל את התפיסות המובעות בהם באשר לתפקידי המינים ומהותם? וכיצד נוכל להתמודד עם תפיסות המובעות ביהדות ביחס למעמד האשה? זאת ועוד, בתכנית "הוא והיא". אך לפני שנפנה אל מבנה התכנית, מן הראוי שנחשוף את כוונותינו בתחום הערכי.

הצהרת כוונות בתחום הערכי

■ נקודת המוצא לדיון בשאלות המעסיקות את התלמידים תהיה העיון במקורות היהדות העוסקים בשאלות אלו. ניגש למקורות מתוך עמדה ביקורתית רציונלית ומוסרית תוך פתיחות לקבל את הנאמר בהם אך גם לדחותם, לשלול אותם או להתנגד להם, על פי אמות המידה המוסריות שלנו המבוססות על השקפת עולם הומניסטית. המקורות היהודיים הם נקודת מוצא תרבותית עבורנו – יש בתוכם חומרים שנאהב יותר ונאמץ לחיקנו ואחרים שנאהב פחות; אך לא נוותר על המקורות, אלא נביע את עמדתנו ביחס אליהם.

■ חשוב לנו לאפשר לילדים להתוודע, וללמוד לקבל כלגיטימיים את הזרמים השונים ביהדות ועמדותיהם בכלל, תוך התמקדות בנושא מעמד האשה בפולחן, הנוגע לתכנית זו.

הדגש שלנו – שוויון ופלורליזם. עם זאת, יכולים התלמידים והמורים להגיע למסקנות אחרות, כגון שהם מעדיפים את "מסורת בית אבא" שאולי אינה מעודדת שוויוניות של נשים; אך מסקנה זו תצמח מתוך היכרות עם אפשרויות אחרות, והכרה בהן כלגיטימיות.

■ ההלכה מתפתחת לאורך הדורות ומושגיה משתנים במהלך הדורות, וחשוב לנו להראות התפתחות זו ושינויים אלה. על פי תפיסתנו יש מקום לסמכויות מסוימות לחדש חידושים בהלכה.


■ ואחרון: ברצוננו לשלב יסודות מן התרבות הכללית – באמנויות השונות, בהגות ועוד – וזאת מתוך התפיסה כי היהדות היא חלק מן העולם הכללי, ולא ניתן לנתק אותה ממנה. עמדה זו תעודד מתן כבוד וערך שווה ליצירה התרבותית העולמית וליצירה היהודית. עם זאת, מאחר שמדובר בתכנית לימודים ביהדות, נעשה מאמץ לבטא את התכנים היהודיים במידה רבה יותר מאשר תכנים אחרים.

יחידות הלימוד


התכנית כוללת שבע יחידות לימוד ומספר נספחים. ניתן כמובן ללמד את היחידות לפי הסדר המוצע בחוברת, אך ניתן גם ללמד את הנושאים או חלק מהם בסדר שונה כפי שתבחרו.

בכל יחידה תוכלו למצוא את המרכיבים הבאים:

סיפור מסגרת | העוסק בתוכן השיעור באמצעות סיפורם של אחים – תומר ומעיין – המספרים על חוויות מחייהם הנוגעות לעניינה של כל יחידה. ניתן לקרוא את הסיפור לתלמידים כפתיחה או כסיכום ליחידה, ואפשר כמובן גם להתעלם מן הסיפור וללמד את תוכני יחידת הלימוד בלבד.

מבוא | הכולל הסבר ורקע עיוני לנושא היחידה. 

פעילות פותחת | הכוללת מיגוון הצעות לפתיחת הנושא. 

גוף היחידה | הכולל את המקורות והפעילויות העיקריות. 

פעילות מסכמת | הכוללת הצעות לסיכום היחידה. 

נושאי היחידות

1. **שבויים בסטריאוטיפים** – על סטריאוטיפים בתחום הגבריות והנשיות.
2. **"זכר ונקבה ברא אותם"** – על סיפורי בריאת האדם במקרא.
3. **"מלאכות נשים ומלאכות אנשים"** – על תפקידי נשים ותפקידי גברים.
4. **"ברוך שעשני אשה"?! –** על מהותה של ברכה זו מברכות השחר.
5. **על נשים ומצוות** – על הפטור שקיבלו נשים מ"מצוות עשה שהזמן גרמן".
6. **איך אני נראה** – על החשיבות המיוחסת בחברה שלנו למראה החיצוני.
7. **לא דיברנו עוד על אהבה** – על "זוגות", מסיבות ועוד אהבות.

התכנית מיועדת למורה ואין בה דפי הפעלה לתלמידים אלא קובצי רעיונות למורים. ניתן לבחור לבצע רק חלק מן הפעילויות המוצעות, להרחיב פעילות אחת ולוותר על אחרת, להשתמש במקורות המוצעים בלבד עם פעילויות משלכם, או אפילו להשתמש בתכנית רק כהשראה לתכנית משלכם. תגובות תתקבלנה בברכה, כמובן, באמצעות המנהלים, המדריכים הפדגוגיים והרכזים וגם ישירות אל צוות הכותבות, בכתובתנו, שהיא:

צוות כתיבת תכניות לימודים, קרן תל"י, רחוב אברהם גרנות 4, ת"ד 8600, ירושלים 91083

פירוט הסמלילים

בחוברת זו תוכלו למצוא סוגי סמלילים שונים המתארים את אופי הפעילות בכיתה.

| | |
|----------------------------------|---|
| פעילות יצירתית |  |
| פעילות "חקר" |  |
| פעילות הקשורה בסיפור המסגרת |  |
| פעילות הפותחת דלת לספרות |  |
| פעילות של חשיבה |  |
| פעילות המשלבת שיחה או דיון בכיתה |  |

שבויים בסטריאוטיפים

יחידה ראשונה

א

ני זוכר היטב אותו היום. לא רק מפני שקרה בו דבר ששינה את חיינו, אלא גם מפני שמעיין הרגיזה אותי נורא; אמנם היא עושה זאת כבר אחת עשרה שנה וחצי, אבל הפעם הוויכוח היה רציני.

הכל התחיל כשחזרתי מבית הספר. הכנסתי את המפתח לחור המנעול ונכנסתי הביתה. הדירה היתה שקטה, שקטה מאוד. "אמא את פה?", קראתי. אבל לא שמעתי תשובה. רצתי "כמו טיל" לחדר ההורים. פתחתי את הארון ונוכחתי שצדקתי בחשדי. המזוודה הקטנה שהכנו יחד עם אמא לפני כמה ימים נעלמה. ידעתי מה עלי לעשות במקרה הזה. הרמתי את שפופרת הטלפון, היקשתי מספר סודי ואחר כך את המספר שתיים והקשבתי להודעות הקוליות. "שלום חמודים שלי", נשמע קולו של אבא, "לקחתי את אמא לחדר לידה. אל תדאגו, היא בסדר גמור. השארתי לכם כסף על שולחן המטבח, אתם יכולים ללכת למרכז המסחרי לקנות פיצה. אתקשר אליכם מאוחר יותר כדי לעדכן אתכם אם התינוק כבר נולד". הנחתי את השפופרת בידיים רועדות ואז בדיוק נכנסה אחותי מעיין. "הקשיבי", אמרתי לה ונתתי לה את השפופרת.

בדרך למרכז המסחרי לא דיברנו הרבה. כל אחד מאיתנו היה שקוע במחשבותיו. אני למשל, הרגשתי מצד אחד שאני מוצף בגלי שמחה, אבל מצד שני פחדתי מפני העתיד להיות. ניסיתי לדמיין איך יראו החיים בבית עם התינוק החדש – האם ההורים יטפלו בו כל הזמן וישכחו קצת אותנו? האם נצטרך כל הזמן לטפל בו? האם אוכל לשחק במחשב אפילו כשהוא ישן באותו החדר? ... הרבה סימני שאלה.

"תומר!", אמרה פתאום מעיין, "תראה – יש פה חנות לתינוקות, בא נקנה מתנה לתינוק החדש שלנו!".

"המעיין הזאת בכלל לא מציאותית", חשבתי.

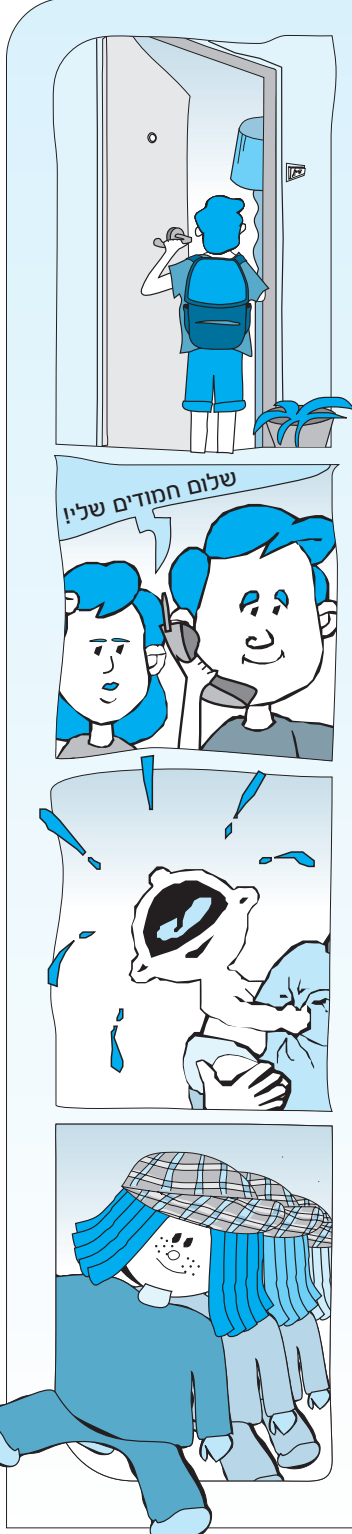
"אבל מעיין, התינוק אולי אפילו עוד לא נולד!".

"לא נורא!", היא אמרה, ונבלעה לה בין הררי הבגדים הוורודים והכחולים.

"אבל מעיין, אנחנו גם לא יודעים אם הוא בן או בת!".

"לא חשוב", הפטירה מאחורי הבובות השעירות.

אמרתי לכם שמעיין לא תמיד מציאותית והיא אוהבת לחלום. אני בכל אופן נכנסתי בעקבותיה, אולי כי גם אני רציתי קצת לחלום. החלפנו בינינו מבטים וניגשנו ישר למדף הצעצועים. מעיין שלפה בובה קטנה ורכה עם שער ירוק ונמשים וכובע עם משבצות. "תראה איזו בובה מתוקה!", היא קראה; "אבל מה אם יולד בן?", עניתי. מעיין הצטערה ולאחר רגע החזירה את הבובה למקומה.



ואז קלטו עיני משאית קטנטונת צהובה עם גלגלים אדומים, ועיניים גדולות במקום פנסים. שלחתי יד והורדתי אותה מעל המדף.

"זה דווקא חמוד!", אמרה מעיין;

"נכון, אבל אנחנו לא יודעים אם זה בן או בת. מה תעשה בת במשאית?".
מעיין הרימה את גבותיה – "מה זאת אומרת מה תעשה בת במשאית? היא תשחק בה!".

"בנות לא אוהבות משאיות", התרגזתי, "והרי אנחנו רוצים לקנות מתנה מתאימה!".
"מעניין איך אתה קובע מה בנות אוהבות ומה לא", אמרה מעיין בקול חמוץ ועיניה ירו עלי ברקים. גם אני חשתי כי הכעס גואה בי. היה לי חם פתאום ובכל זאת ניסיתי לענות לה לעניין.

"תראי, לדוגמא, כמה נשים נוהגות במשאיות או עובדות במוסך? כמעט ואין!", טענתי בביטחון; "וזה לא פלא", המשכתי, "כי אלו לא מקצועות לנשים; נשים לא אוהבות משאיות ומכוניות – אין מה לעשות, זה פשוט לא הטבע שלהן".

"טבע?! זה בכלל לא עניין של טבע, זה לחץ חברתי! אתה זוכר מה קרה כשרצייתי להירשם לחוג כדורגל? כולם התחילו לצחוק ולהגיד שזה לא לבנות. למה בנות לא יכולות לשחק כדורגל בלי לזכות בכינוי בת-בן?".

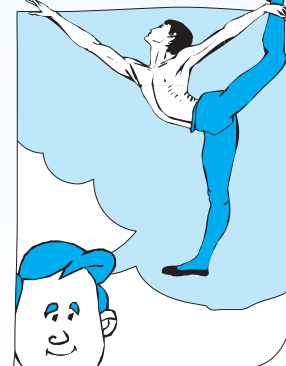
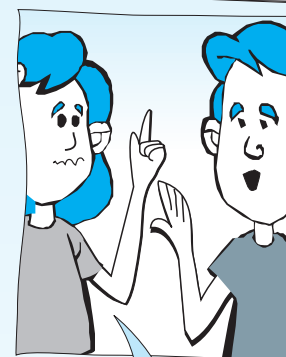
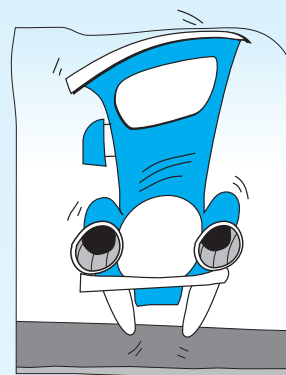
קולה רעד מזעם. הלקוחות בחנות הסתכלו בנו – מה הילדים האלה צועקים? הם לא הבינו שלא סתם צעקנו... זה היה ויכוח רציני.

"מעיין, למה את כועסת כל כך? מה זה כל כך חשוב לך לשחק כדורגל?".
"אתה לא מבין?! זה בכלל לא משנה כמה זה חשוב לי לשחק כדורגל או לשחק במשאיות. אני רק לא סובלת את האפליה הזאת! אני לא רוצה שמראש ימנעו ממני או מכל בת אחרת לעשות משהו שהיא רוצה רק בגלל שהיא בת. אני לא רוצה שיחייבו אותי להידמות לילדה סטריאוטיפית ולוותר על מה שאני באמת – וזה עניין של עיקרון!".

אומרים עלי שאני אוהב להשתמש במילים "מפוצצות", אבל כנראה שמעין חזקה בזה עוד יותר ממני: סטריאוטיפ, עיקרון...

"מעיין, נגיד שהייתי רוצה ללמוד לרקוד בלט – גם עלי היו צוחקים ובטח גם לא היו מקבלים אותי לחוג, כי הוא מיועד רק לבנות".

"נו נכון", אמרה מעיין, "זה בדיוק העניין! גם אתה קרבן של דעות קדומות!".





הידעתם?

המושג "סטריאוטיפ" לקוח מעולם הדפוס. זהו לוח מתכת שיש בו העתקה מדויקת של אותיות סדר של הדפוס והוא משמש להדפסת מהדורות נוספות של ספרים, עיתונים וכדומה. כיום משתמשים במושג גם כדי לתאר עמדות כלפי אנשים. הכוונה היא לתפישת אנשים או קבוצות באופן מכליל. הסטריאוטיפים מנחים לעיתים קרובות את ציפיותינו וגורמים לנו להתעלם מההבדלים הקיימים בתוך קבוצה מסוימת ולנסות לייחס תכונות, התנהגויות ותפקידים,

חשיבה סטריאוטיפית טבעית לנו מאוד ואינה שלילית בהכרח. באמצעות יצירת הכללות אנו מסוגלים לארגן ולמייין את המידע האינסופי הקיים בעולם הסובב אותנו. זהו גם הבסיס לחשיבה המדעית – מסקנות של מחקרים רבים במדעי החברה מבוססים על חישובים סטטיסטיים, ומתארים את כלל האוכלוסייה ולא דווקא את הפרטים שבתוכה.

אולם, לצד היותה של החשיבה הסטריאוטיפית טבעית ומועילה לנו, יש להיות ערים לאופיה המכליל ולסכנות הגלומות בהתמסרות לחשיבה זו.

הסטריאוטיפ מייצג אב-טיפוס, דמות בדויה אשר באמת אינה מתגלמת בשלמותה אצל אף אחד מחברי הקבוצה. ללא הבנה זו אנו עלולים לזהות את הפרט עם הדגם ולהתעלם מן האישיות החד-פעמית של היחיד.

יחידה זו (ובמידה רבה גם יחידות אחרות בתכנית) עוסקת בסטריאוטיפים בתחום ההבדלים בין המינים.

מטרתנו להראות שהמין והמיגדר אינם שוים בהכרח. העובדה שאדם נולד בן או נולד בת לא תוביל בהכרח לתכונות אופיי והתנהגות המוגדרות מראש, ולא צריכה להשפיע על בחירת מקצוע ועל המקום בחיי הקהילה. אנו מעוניינים להרחיב את הטווח הנתפס בעיני התלמידים כלגיטימי בתחומי החיים השונים לגבי שני המינים. ביחידה זו ננסה לעמוד תחילה על משמעות המושג סטריאוטיפ ולאחר מכן על בחינת סטריאוטיפים בתחום ההבדלים בין המינים.

פעילות פותחת



מהם סטריאוטיפים?



ניתן לחלק לתלמידים שאלון ובו מספר שאלות העוסקות בפרטים אישיים כגון: גיל, משקל, מקום מגורים, מספר אחים ואחיות ועוד. לאחר איסוף הנתונים, נפעיל הליכים סטטיסטיים בכדי לצייר דיוקן של התלמיד הטיפוסי בכיתה.

ניתן למשל לחשב את הממוצע של כל התשובות שהתקבלו. במקרה כזה תתקבל תמונה מעין זו: תלמיד ממוצע בכיתה שוקל 25.6 ק"ג, יש לו 1.9 אחים וכדומה. בשלב זה ניתן לשאול את השאלה: האם יש מישהו בכיתה שהוא בדיוק התלמיד הממוצע? מהי משמעות הדבר?

דרך אחרת היא להחליט, למשל, שאם שמונים אחוז מן התוצאות שהתקבלו עונות על קריטריון מסוים, נוכל להגדיר את התכונה כטיפוסית לתלמיד בכיתה. דיוקן התלמיד הטיפוסי שהתקבל יכול להיות למשל: גיל – אחת עשרה-שתיים עשרה; גובה – 135-150 ס"מ; משקל – בין עשרים וחמישה לשלושים ק"ג; צבע עיניים – חום. אך האם דיוקן זה משקף את כל הפרטים בכיתה? חלק מהתכונות בוודאי מאפיינות את כולם – הגיל למשל.

הידעתם?

המילה **מין** מציינת את כלל התכונות והשינויים האנטומיים והפיזיולוגיים היוצרים הבדל ברור בין זכר ונקבה.

המיגדר, לעומת זאת, מצוין את הזהות החברתית שמיוחסת למין מסוים, מכלול

בקבוצה המוגדרת כ"קבוצת גיל" יהיו כל החברים בה בטווח הגיל המוגדר; תכונה זו היא "תכונה מחייבת", בעקבות ההגדרה הראשונית – תלמיד כיתה ו'. לעומת זאת, בהחלט ייתכן שיהיו בכיתה בעלי עיניים כחולות, למרות שהתכונה האופיינית לתלמידי הכיתה היא עיניים חומות! עיניים חומות אפוא אינן "תכונה מחייבת" של תלמיד בכיתה.

המסקנה המתבקשת היא כי במקרים רבים אנחנו דומים לסטריאוטיפ, אבל, ואין לשכוח זאת, במקרים רבים אנחנו שונים מאוד מהסטריאוטיפ.

עד כה היצגנו את הנתונים ה"יבשים". אך מהי משמעות הדבר בתחום הערכי והרגשי? בכך נעסוק בגוף היחידה.

גוף היחידה



ניתן לחלק לתלמידים רשימה של תכונות כמו זו שבשוליים. הילדים יצבעו בצבע אחד את התכונות שלדעתם הן אופייניות לבנים ולגברים, בצבע אחר את התכונות האופייניות לבנות ולנשים ובצבע שלישי את התכונות אשר אינן מיוחדות לבנים או לבנות.

(מעניין יהיה לבדוק באיזה צבע בחרו הילדים לייצג את התכונות הנשיות ובאיזה את התכונות הגבריות – ורוד? כחול?) לסיכום ניתן לבדוק בקבוצות קטנות או במליאה אם היו תכונות ששויכו באופן מובהק לאחד משני המינים. לגבי תכונות אלו מומלץ לערוך דיון שיתמקד בשאלות כגון:

האם התלמידים סימנו תכונות כשייכות לבני מין מסוים, משום שזו אכן המציאות, או אולי באה כאן לידי ביטוי חשיבה סטריאוטיפית?

■ מהן הסכנות בחשיבה מסוג זה בתחום ההבדלים בין המינים?

■ האם כולנו באמת מתאימים לסטריאוטיפ?

■ רצוי שכל אחד מהתלמידים ינסה לבחון את עצמו:

האם הוא מתאים לסטריאוטיפ? האם היה רוצה להתאים לו – מדוע?

■ מה קורה לאלו שחורגים באופן בולט מהסטריאוטיפ? כיצד מתייחסים אליהם בכיתה? מדוע – האם התנהגות זו הכרחית?



ניתן לקרוא את סיפור המסגרת ולדון בשאלות העולות ממנו:

על מה מסכימים מעיין ותומר, ובמה הם נחלקים?

מעיין טוענת שאסור לחברה לחסום בפני הפרט הזדמנויות בגלל חשיבה סטריאוטיפית,

או בלשונה: יש לפתוח את חוגי הכדורגל לילדות – מה דעת התלמידים על כך?

רשימת

- אוהב / אוהבת ילדים
- ותן / ותרנית
- עצבני / עצבנית
- חכמה / חכם
- שקט / שקטה
- עקשנית / עקשן
- ילדותי / ילדותית
- ספורטאי / ספורטאית
- חברותי / חברותית
- תוקפנית / תוקפני
- פחדן / פחדנית
- אמיץ / אמיצה
- מתחשב / מתחשבת באחרים
- חשובה לו / לה ההופעה החיצונית
- תמים / תמימה
- רציני בלימודים / רצינית בלימודים
- יוזם / יוזמת
- רגיש / רגישה
- נאמן / נאמנה
- טוב / טובה במתמטיקה
- הגון / הגונה
- בכיין / בכיינית
- טיפש / טיפשה
- חרוץ / חרוצה
- חובב / חובבת טבע
- תכסיסן / תכסיסנית
- שאפתן / שאפתנית
- דייקני / דייקנית
- בעל / בעלת ביטחון עצמי
- צייתני / צייתנית
- תככן / תככנית
- תחרותי / תחרותית
- אכזר / אכזרית
- חזק / חזקה
- החלטתי / החלטית
- עומד על שלו / עומדת על שלה
- ביישן / ביישנית
- קנאי / קנאית
- מביע חיבה / מביעה חיבה
- יודע להביע את עצמו / יודעת להביע את עצמה
- חברמן / חברמנית
- שתלטן / שתלטנית
- בטוח בעצמו / בטוחה בעצמה
- בעל כושר מנהיגות / בעלת כושר מנהיגות
- רכלנית / רכלן
- פטפטן / פטפטנית
- פועל על פי השכל / פועלת על פי השכל
- פועל על פי הרגש / פועלת על פי הרגש
- דאגן / דאגנית
- מגינה על האחרים / מגן על האחרים



- ניתן לאסוף מן העיתונים את מדור ה"דרושים" ולבחון את המודעות המתפרסמות בו. האם לדעת התלמידים יהיו יותר גברים שיענו למודעות מסוימות ויותר נשים שיענו למודעות אחרות? מהן התכונות הנדרשות מהעובד במקצועות אלו? אילו מקצועות הם לדעת התלמידים נשיים ואילו גבריים באופן מובהק? על פי החוק (החדש יחסית) על מודעות הדרושים להתייחס לנשים וגברים כאחד - מדוע? באילו קשיים בא החוק להתמודד?
- ניתן לחקור את הגילויים הסטריאוטיפיים בתחום ההבדלים בין המינים בספרי ילדים מתקופות שונות, עיתוני ילדים ונוער, ספרי לימוד בתחומי הדעת השונים, וכן בתשדירי שירות טלוויזיוניים, ופרסומות מעיתוני מבוגרים. כדאי לשים לב לנקודות הבאות:
 - מהי שכיחות הופעתם של בני שני המינים בחלקים המילוליים והציוריים של הספרים?
 - האם יש תכונות אופייניות המייחדות כל אחד משני המינים? (לצורך העניין ניתן להיעזר ברשימת התכונות שנאספו בפעילות הקודמת).
 - מהם עיסוקיהם או מקצועותיהם של בני שני המינים?
 - מהו מקומן של מלאכות הבית ברשימת עיסוקיהם של שני המינים?
 - האם יש התבטאויות סטריאוטיפיות של הדמויות בסיפור אודות שני המינים? שאלות אלו מכוונות לקראת איתור המסרים הסמויים בספרים. כדאי לשוחח על המושגים "מסר גלוי" ו"מסר סמוי". לאחר סקירת הספרים ניתן לדון בנקודות הבאות:
 - האם קיימים הבדלים בין ספרים שנכתבו לפני שלושים שנה ויותר לעומת ספרים בני זמננו?
 - כיצד, לדעת התלמידים, משפיע המסר הסמוי על הילדים?
 - כיצד יכולים כותבי הספרים להימנע ממסרים סטריאוטיפיים?
 - האם יש צורך בעריכה וצנזורה בנושא זה (השאלה מתייחסת בעיקר לספרי לימוד)?
 - האם כדאי לדעת התלמידים לעדכן את ספרי הלימוד שלהם בהתאם לרוח זמננו?

הערה

* מחקרים מעניינים בתחום תוכלו למצוא בחוברת "מצא מין את שוינו, מקראה לעובדי הוראה", בעריכת אורלי קצוביץ ונאוה סגן.

בנות הן כמו בנים ציפי שחרור

| | |
|--|---|
| <p>בנות הן כמו בנים חוץ מכמה הבדלים קטנים. אז למה בהפסקה הבנים תופשים את מגרש הפדורגל ובפנה שנותרת אפטר לקפץ רק על חבל.</p> | <p>בנות הן כמו בנים חוץ מכמה הבדלים קטנים. ולמה נתנו לנמרוד מכונית ארקה ארקה ולי בבה רזה צנומה.</p> |
|--|---|

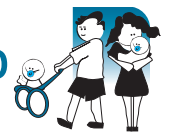
נִמְרֹד אֹמֵר שֶׁהַבָּנוֹת לֹא "שׁוֹת"
 זֶה בְּגַלּל שֶׁהֵן חַלְשׁוֹת.
 שְׁטִיֹּת,
 אֲמָהוֹת קְנִיּוֹת עוֹרְכוֹת
 וְסֵלִים כְּבָדִים נוֹשְׂאוֹת,
 מְתַקְנֹת אֶת הַבְּרָזִים
 וְלֹמְדוֹת לְמַבְחָנִים.
 וְאֲנִי בְּטוֹחָה
 שְׂאֵם הָיָה לָהֶן פְּנָאִי וְלֹא רָגַע
 הֵן הָיוּ מְשַׁחֲקוֹת אֶתְנֹנוּ כְּדוֹרְגָל.
 כִּי אֲמָהוֹת הֵן בְּנוֹת גְּדוּלוֹת.
 לֹא כֵן, נִמְרֹד?

הצעות לפעילות סביב השיר



- "בנות הן כמו בנים חוץ מכמה הבדלים קטנים" - במה בנות ובנים שווים ובמה הם שונים?
- השיר עוסק בסטריאוטיפים - כיצד מוצגים בשיר הבנים והבנות באופן סטריאוטיפי?
- נסו לענות על השאלה שמציגה הדוברת בשיר: "אז למה בהפסקה הבנים תופסים את מגרש הכדורגל, ובפינה שנותרת אפשר לקפוץ רק על חבל?".
- הדוברת בשיר מקשרת בין משחק הכדורגל לבין תפקידים גבריים שהאם ממלאה. האם יש קשר בין משחקים של בנים או בנות לבין תפקידי המינים בבגרות? מהו הקשר?
- האם אתם מסכימים עם הדוברת בשיר?
- ניתן לקרוא יחד רק את הבית הראשון ולבקש מהתלמידים לחבר בתים נוספים לשיר המתחילים במילים "בנות הן כמו בנים חוץ מכמה הבדלים קטנים...", או אולי "בנות הן בכלל לא כמו בנים...".
- נניח שהדובר בשיר היה בן - כיתבו שיר מקביל המתחיל במילים "בנים הם כמו בנות חוץ מכמה הבדלים...".

פעילות מסכמת



כתיבה ויצירה



- ניתן לבקש מן התלמידים להמציא כותרות או זמריים (גינגלים) המבטאים רעיונות אנטי-סטריאוטיפיים בנושא ההבדלים בין המינים. ניתן גם לכתוב את הכותרות על גבי כרזות ולהוסיף איורים או לבטא אותם רעיונות בציור בלבד על גבי כרזה.
- ניתן לבקש מן התלמידים לחבר סיפור על ילד או ילדה שלא התאימו לסטריאוטיפ מה הרגישו אותם ילדים? כיצד פעלו? מה אמרו עליהם הילדים? האם הם הצליחו לעמוד על דעתם? כיצד הגיבו הוריהם, מוריהם ומורותיהם?
- אפשר לבקש מהתלמידים לבחור סיפור ילדים המבטא תפיסות מאוד סטריאוטיפיות כלפי בנים ובנות, ולעדכן אותו. ניתן להיעזר כדוגמא בשכתוב של רואלד דאהל לסיפור "כיפה אדומה", תוך דיון בהבדלים בינו לבין העיבוד הקלסי של האחים גרים.

כיפה אדומה רואלד דאהל

בְּקֶר אַחַד הַתְּחַשֵּׁק לְזֹאֵב
אִיזָה מִשֵּׁהוּ טוֹב, הוּא הִיָּה קֶצֶת רַעֵב.
וְלִכֵּן הוּא הֵלֵךְ וְדָפַק עַל דַּלְתָהּ
שֶׁל סִבְתָּא שְׂגֵרָה לְבַד בְּבִקְתָהּ
סִבְתָּא פִתְחָה – הוּי! זְוֹעָה וְאִימָה!
שֵׁינִיִּים חֲדוּת וְלִשׁוֹן אֲדוּמָה!
"אֲפֹשֶׁר לִיכְנֹס?" כֵּךְ זָאֲבִיךָ שָׁאֵל.
וּסִבְתָּא תִקְעָה בּוּ מִבֶּט מְבוּהָל.
"אִוִי שְׁכַחְתִּי שְׁלֵא פוֹתְחִים דַּלְת לְזֶר..."
וְזֵהוּ, יוֹתֵר לֹא הַסְפִיקָה לּוֹמֵר.

אַבֵּל סִבְתָּא הֵייתָה דִי כַחוּשָׁה וְנִמּוּכָה,
וְזָאֲבִיךָ יֵלֵל: "זֹאת לֹא אֲרוּחָה"
סִבְתָּא בְכַלֵּל לֹא שִׁיפְרָה תִימְצַב
הַבְטָן נִדְבַקְתָּ לִי תַכְף לִגְב.
סִבִּיב לְמִטְבַּח הַתְּרוּצָץ וְיִיבֵב:
"אֲנִירוּצָה עוֹד מִנָּה! אֲנִי כָל כֵּךְ רַעֵב!
יֵשׁ לִי צוֹרֵךְ בִּילְדָה טַעִימָה
הוּי! אֲוִלִי אַחְכָּה לְכִיפָה אֲדוּמָה?
הִיא תַכְף תּוֹפִיעַ. עַכְשֵׁיו הִיא בִיעֵר,
אַבֵּל עוֹד דָּקָה הִיא תִגִיעַ לְשַׁעֵר!"

מִיָּהֵר הַזָּאֵב, הַתְּעַטֵּף בְּמַעִיל
נַעַל נַעֲלִיִּים, סִירַק בְּצַד שְׁבִיל
חֲבֵשׁ לְרֹאשׁ כּוֹבַע, יֵשֵׁב בְּכוֹרְסָה
וְחִיכָה. כִּיפָה אֲדוּמָה נִכְנָסָה
עֲצָרָה הַסְתַּכְלָה וְאַחַר כֵּךְ אִמְרָה:
"סִבְתָּא, סְלִיחָה שְׁאֲנִי מַעִירָה:
לְמָה יֵשׁ לְךָ אֲזִנִּיִּים גְּדוּלוֹת כְּמוֹ סִירָה?"
"כִּדִּי לְשִׁמוֹעַ הֵיטֵב נִכְדַּתִּי הַקְטָנָה!"
כֵּךְ בְּמַתְק לְשׁוֹן הַזָּאֵב לָה עֵנָה.

"וַיֵּשׁ לְךָ עֵינִיִּים כְּמוֹ שְׁנֵי פְנִסִּים!"
"כֵּן" חִיֵּךְ הַזָּאֵב וּשְׁפִשֵּׁף בְּרִיסִים.
"לְרֹאוֹת אֹתְךָ כִּכָּה הִרְבָּה יוֹתֵר קָל –

נִדְמָה לִי שֶׁגַם הָעֵלִית בְּמִשְׁקָלִי!"
לְקַלֵּק הַזָּאֵב אֶת שְׁפִתָיו בְּלִשׁוֹן
וְתַכְנֵן אִיךָ יִקַּח אֶת הַבִּיס הָרֵאשׁוֹן.
אַחֲרֵי סִבְתָּא צְמוּקָה בְּטַעַם שֶׁל קֶשׁ,
כִּיפּוֹנֵת תִּהְיֶה כְּמוֹ תְּפוּחַ בְּדַבְשׁ!

אַז אִמְרָה הִילְדוֹנֵת בְּרַב תְּמַהוֹן
"סִבְתָּא אִיזָה מַעִיל שֶׁל פְּרוּוָה!
שְׁגַעוֹן!"
"לֹא!" קָרָא הַזָּאֵב, "זֵה הָרַגַע לְשִׁאוּל:
סִבְתָּא לְמָה יֵשׁ לְךָ כֹּזֵה פֶה גְדוֹל?
אַבֵּל לֹא מִשְׁנָה מָה תִאֲמָרִי, כֵּךְ אִו
כֵּךְ

עוֹד רַגַע אִו שְׁנִיִּים אֲבַלְע גַּם אֹתְךָ."
כִּיפָה אֲדוּמָה אִז מִשְׁכָּה בְּכַתְפֵיִים,
זָקְפָה אֶת הַגֵּב פִּישְׁקָה תִירְגִלִּים
הַכְנִיסָה תִיָּד אֶל הַכִּיס מֵאַחֹר
וְהוֹצִיָּאָה אֶקְדַח אוֹטוֹמַטִי שְׁחוֹר,
כִּיווֹנָה וִירְתָה בּוּ שְׁלוֹשׁ יָרִיוֹת
וּמִיד הוּא הַפֵּךְ לְזָאֵב מֵת מֵאוֹד.

אַחֲרֵי חוֹדֵשׁ בְּעֶרֶךְ פִּגְשְׁתִּי אֹתָהּ
מִטְיִילַת בִּיעֵר מוֹל פִּתַּח בֵּיתָהּ
אַבֵּל בְּלִי שְׁכַמְיָה אֲדוּמָה יִלְדוֹתִית,
וְגַם בְּלִי כִיפָה אֲדוּמָה וּשְׁטוֹתִית.
שִׁינוּי מֵהֵמָּם שֶׁל מִמֶּשׁ חָל בְּגִבְרַת:
עַכְשֵׁיו הַתְּעַטְפָה בְּפְרוּוָה נִהְדַרְת.
"שְׁלוֹם!" הִיא אִמְרָה לִי,
"הֵאֵם שְׁמַת כְּבֵר לֵב,
לְמַעִילִי הַמְקַסִּים מִפְּרוּוֹת הַזָּאֵב?"

תרגום ועיבוד:

נימה קרסו

בתוך "מצא מין את
שווינו, מקראה לעובדי
הוראה", בעריכת אורלי
קצוביץ ונאוה סגן.

המקור:

Roald Dahl,
Revolting Rhymes,
Bantam 1983

נספח ליחידה הראשונה



שירים נוספים לפעילות בכיתה

מקור א'3

נהגת חגית בנימין

רק אלקנה לא חשב שזה פלא,
כבר הכיר בקבוצ נשים שכאלה.
הוא ספר שיש שם אשה
שנוהגת באוטו משא.

אבא זוכר עד היום היטב
כמה נדהם וכמה התלהב
כאשר לראשונה ראה על הכביש
מכונית בה נוהגת אשה ולא איש.

כלם הסתכלו במכונית העוברת,
נסו לזהות מי הנהגת
אבל לכלם היא הייתה לא מכרת,
עד שאורי נזכר ונזכר שמה.
הוא אמר שזאת רנה שהיתה
בפלמ"ח.

מקור א'4

מאה כיסים נורית זרחי

אבל שאהיה גדולה גדולה
חלצה אתפר לי ומכנסים.
ומן הראש עד כף רגל
יהיו לי אז מאה כיסים.

ומה לא יהיה לי שם?
כל אוצרותי הכי כמוסים
ילכו אתי עמק עמק
שמורים בתוך מאה כיסים.

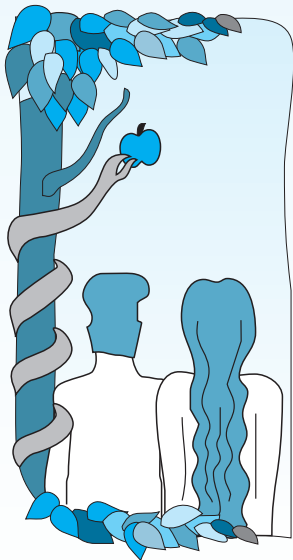
ראיתי בחנות חלצה
עם כיסים משמאל ומימין.
אמרתי לאמא - כזאת אני רוצה!
את לא רואה - היא אמרה -
שזו חלצת בנים?

אבל אני רוצה אותה - אמרתי.
יש לה שנים-עשר כיסים, ספרתי.
פתקאות ונוצות ובולים בלי סוף
בכיסים האלה אוכל לאסף.

שטיות, בתי - צחקה לי אמא
אין פה מה להתעצבן,
בת זו בת
יבן זה בן.

"זכר ונקבה ברא אותם"

יחידה שנייה



בן, זה היה בן, יש לי אח קטן! קוראים לו גיא והוא חמוד, מתוק ומאוד עירני... עם בואו של גיא לביתנו "הוצפנו" במתנות, או, ליתר דיוק, גיא הוא זה שקיבל הרבה מתנות, אבל מעיין ואני לא קיבלנו כלום. כדי לשים קץ למצב המקומם הזה, אמא החליטה לנקוט בצעד צודק ולקנות שי לכל אחד מאיתנו - אני ביקשתי מְנוי ל"שחרית לנוער".

ברגע שהשבועון שלי מגיע אני תיכף ומיד מדפדף בו עד שאני מוצא את מדור החידה "טמון בתמונה"; זה המדור החביב עלי ביותר, ואני גם תמיד מקווה לזכות בפרס הגדול המובטח לפותרי החידה.

וזו היתה החידה באותו שבוע:

על איזה סיפור נרמז בתמונה?

מאיזה עץ נקטפו העלים?

השאלה הראשונה היתה קלה לדעתי; ידעתי לענות עליה מיד. זה סיפור אדם וחווה. הם אכלו מפרי "עץ הדעת טוב ורע" לאחר שהנחש פיתה את חווה. השאלה השנייה קשה יותר, אבל ידעתי איפה לחפש את התשובה - היא בוודאי תימצא בפרק הראשון של ספר בראשית אחרי הסיפור על בריאת אדם וחווה. רצתי לסלון, ושלפתי את התנ"ך ממדף הספרים; פתחתי אותו בעמוד הראשון:

"בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ..."; דילגתי קצת: "וַיְהִי עָרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד...". אם זכור לי נכון, נברא האדם ביום השישי. הפכתי את הדפים. "וַיְהִי עָרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם חָמִישִׁי..."; הנה פה יתחיל תיאור היום השישי, הוא בריאת האדם - פרק א' פסוק כ"ז: "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם...".

מה זה, מה קורה פה? לאן נעלם הסיפור שלפניו חווה נבראה מצלעו של אדם? וגם איסור האכילה מפרי עץ הדעת טוב ורע לא נזכר פה בכלל, ושום נחש לא מנסה לפתות את האשה!

רגע, אני לא המצאתי את הסיפור הזה! לא יכול להיות שסיפור תנ"כי יעלם כך סתם בלי להשאיר עקבות. מיד בדקתי את מספרי העמודים - אבל לא חסרו דפים ואז עלה במוחי רעיון מבריק...

מבוא



ראשיתם של "הוא והיא" וגם של "אני", "אתה" ו"את", טמונה על פי המקרא והמסורת היהודית ביום השישי לבריאה – אז נברא האדם, אחרון הברואים, זכר ונקבה; כך לפי פרק א' של ספר בראשית. אך האמנם? הרי לקורא בפרק ב' מתחורר במהרה כי עוד בטרם היתה צמחיה בארץ נברא האדם, ומאוחר יותר מצלעו נבראה האשה!

ספר בראשית בכלל, וסיפורי הבריאה בפרט, מהווים אבן יסוד ודגם לתולדות האנושות ולטיפוסי היחסים האנושיים בתרבות המערבית, ולכן ראינו חשיבות מיוחדת בפתירת התכנית ביחידה העוסקת בסיפורי הבריאה השונים. במהלך היחידה נבחן את הסיפורים בקריאה "צמודה", נדון בהבדלים שביניהם ונסה לעמוד על המשמעות שיש לדגמים אלו של "יחסי כוחות" בין גברים לנשים בהווה שלנו. המקורות שבהם נעסוק הם בראשית א', כ"ו-ל"א, ובראשית פרק ב'.

פעילות פותחת



סיפור מסגרת:

ניתן לפתוח בקריאת סיפור המסגרת, במטרה להביא לידיעתם של התלמידים שקיימים שני סיפורים של בריאת האדם. ניתן לשאול את התלמידים מדוע "גיבורינו" לא מצא את הסיפור המוכר על הצלע והנחש.

שיחה: 

ניתן לפתוח בשאלה כיצד נבראו אדם וחיה - יש להניח שרוב הילדים יזכרו כי חיה נבראה מן הצלע. בשלב זה אפשר להפתיח את התלמידים ולומר כי אם נעיין בדקדוק בסיפורי הבריאה, נגלה שיש סיפור מקביל.

חידון: 

ניתן לפתוח גם בשיחה כללית על בריאת העולם. יחד עם התלמידים, אולי באמצעות חידון, נזכר בשלבים שבהם נברא העולם. הילדים יקראו את הפרק הראשון של ספר בראשית בעיון, ולאחר שסיגרו את ספרם, ישחזרו את ששת ימי המעשה.

הבהרת מושגים: 

כדאי לעמוד על אופיו המיוחד של סיפור בריאת האדם כדגם המתאר תפיסת העולם לגבי המציאות בעולם. חשוב שהתלמידים יבינו שאין מדובר כאן בסיפור על שני אנשים פרטיים בשם אדם וחיה, אלא על אבות-טיפוס של כל האנושות כולה. כאשר אנו לומדים על אדם הראשון אנו למעשה לומדים על עצמנו. ניתן להיעזר בכיוונים אלו:

■ ניתן לשאול את הילדים מה היתה דתו של אדם הראשון? האם הוא היה יהודי? האם היה נוצרי? האם היה מוסלמי או בן כל דת אחרת? באיזה שפה דיבר? כל זאת במטרה להגיע להבנה כי אדם הראשון לא היה בן דת מסוימת, וגם לא היה מלאום מסוים – הוא לא היה ישראלי, ולא צרפתי, ולא אמריקאי, וגם לא סיני; אנחנו גם לא יודעים מה היה צבע עורו של אדם ראשון. ולכן כאשר אנו מדברים על אדם הראשון, אנו מדברים על האנושות כולה. כאשר אנו לומדים על אדם הראשון, אנו בעצם לומדים על **כל אדם**, כי אנחנו כולנו "בני אדם", כלומר צאצאים של אותו אדם הראשון שעליו התנ"ך מספר.

■ מה ההבדל בין שם פרטי לשם משפחה? לדוגמא: במשפחת מזרחי שלוש נפשות: יהודה, אסתר וגדעון. השם גדעון הוא שמו של אדם אחד בלבד מבני המשפחה, ואילו השם מזרחי הוא שמם של כל השלושה. כך גם השם "אדם" אינו שם עצם פרטי אלא שם עצם כללי – כולנו למעשה נכללים בכותרת אדם – כולנו "בני אדם". ואדם הראשון הוא דגם של כל בני האדם.

■ אנו מתייחסים אל "אדם" כהכללה. ניתן לבקש מהתלמידים דוגמאות נוספות לפרטים ולמכליל שלהם, ולשוחח ולהבהיר כי המהות היא המתגלה בהכללה. ומהי המהות המשותפת לכל בני האדם?

גוף היחידה



השוואה:

כאמור, בריאת אדם וחוה מתוארת בשני מקומות, בבראשית פרק א' ובבראשית פרק ב'; בהמשך היחידה נקרא וננתח את הסיפורים ונשווה ביניהם.

בריאת האדם על פי הפרק הראשון של ספר בראשית:

"זכר ונקבה ברא אותם"



ניתוח הסיפור:

נקרא עתה את בראשית א', כ"ו-ל"א. לאחר הקריאה כדאי לדון במסרים העולים מן הסיפור; רצוי שהתלמידים יעלו הצעות. והנה מסרים מספר שחשבנו עליהם אנחנו:

1. **האדם נברא בצלם אלוהים.** הפרשנות המסורתית הבינה כי האדם אינו רק בעל חיים ככל שאר בעלי החיים, אלא יש בו רוח אלוהית, הנקראת בפינו נשמה. עובדה זו באה לדי ביטוי בפעולותיו של האדם. על פי תפיסה זו גם האדם וגם בעלי החיים אוכלים, שותים, ישנים ונושמים, רצים ושוחים (אלה פעולות הקשורות לגוף בלבד); לעומת זאת רק האדם מדבר, צוחק, מעביר את נסיונו לדור הבא, מבשל, מתלבש ומכסה את ערוותו...

הערה

* הציווי המקראי "פרו ורבו", מתפרש כאן כמיועד לשני המינים. מעניין כי למרות זאת נתקיימה מחלוקת תנאים בנושא: "האיש מצווה על פריה ורביה, אבל לא האשה; רבי יוחנן בן ברוקה אומר, על שניהם הוא אומר ויברך אותם אלהים ויאמר להם פרו ורבו" (מסכת יבמות, פרק ו' משנה ו'); מאוחר יותר נקבע בהלכה כי רק הגבר מחויב בפריה ורביה: "אשה אינה מצווה על פריה ורביה" (שולחן ערוך, אבן העזר סימן א' סעיף י"ג).

הערות

* בבראשית רבה דורשים את הפסוק "אָחוֹר וְקִדְּם צִרְתָּ נִי" (תהלים, פרק קל"ט פסוק ה') כד: האדם הוא גם אחרון לברואים וגם קודם להם, הכל לפי מעשיו – "אם זכה אדם אומרים לו אתה קדמת למלאכי השרת ואם לאו אומרים לו זבוב קדמך, יתוש קדמך, שלשול זה קדמך" (בראשית רבה פרשה ח').

* בביטוי "עזר כנגדו", אשר יכול להיות מובן כפשוטו, עזר למולו, כלומר יחד איתו, ראתה המסורת סתירה פנימית – איך יכול להיות כי מי שנבראה לעזור תפעל נגד האדם? הפתרון לסתירה מובא בדרשה: "אמר רבי אלעזר, מאי דכתיב 'אעשה לו עזר כנגדו'?"

זכה – עוזרתו, לא זכה – כנגדו" (תלמוד בבלי, מסכת יבמות דף ס"ג עמוד א'). עזרת האשה אינה מובטחת לגבר, אלא הוא צריך לזכות בה. האם ניתן למצוא מקבילה לכך ביחסים שבין אחים או חברים? האם היחסים בין אחים או חברים מובנים מאליהם או שיש לעשות מאמץ ל"יתחזק" את הקשר?

2. הזכר והנקבה נבראו בבת אחת. מין אחד אינו קודם לשני.
3. תפקידי הזכר והנקבה זהים, והם כוללים ציווי לפרות ולרבות* ולשלוט בעולם.
4. מן הנקודות 2 ו-3 נובע כי מעמד האישה ומעמד האשה שווים.
5. הקב"ה שבע רצון מכל הבריאה אשר ברא עד כה, כולל הבריאה השוויונית לכל דבר של הזכר ושל הנקבה, ועל כן נאמר: "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד..." (פסי' ל"א).

בריאת האיש והאשה על פי פרק ב' של ספר בראשית: "עזר כנגדו"



ניתוח הסיפור:

ניתן לפתוח גם בשיחה כללית על בריאת העולם. יחד עם התלמידים, אולי באמצעות חידון, נזכר בשלבים שבהם נברא העולם. הילדים יקראו את הפרק הראשון של ספר בראשית בעיון, ולאחר שיסגרו את ספרם, ישחזרו את ששת ימי המעשה.

נקרא את בראשית פרק ב', ונציין מסרים שכדאי לשים לב אליהם:

1. גם בפרק זה, האדם אינו סתם בעל חיים אלא אלהים נפח "בְּאָפְיוֹ נְשַׁמַּת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה" (פסוק ז').
2. הגבר נברא תחילה. יש הרואים בכך סימן לנחיתות האשה, אך ניתן גם לראות זאת אחרת – האשה היא אחרונה וזה אולי דווקא סימן לעליונותה, כשם שניתן לראות באדם אשר נברא אחרון מכל החי, דווקא את שיא הבריאה – הכל נברא למענו!
3. על הזוגיות. יש לשים לב כי האשה נוצרה מן האיש רק לאחר שהאדם ראה כי בקרב החיות הוא לא ימצא בת זוג המתאימה לו. בת זוג חייבת להיות בעלת תכונות אנושיות. בנקודה זו ניתן לדון עם הילדים בשאלה מה לדעתם חשוב בבניית זוג, או בחברות בכלל בין בני אדם: לשוחח, לצחוק ביחד, לעסוק בתחביבים משותפים, ועוד ועוד.
4. האשה נקראת "עזר כנגדו". "עזר" – האשה אינה אלא מסייעת. על פי ביטוי זה מי קיבל תפקיד ראשי ומי קיבל תפקיד משני?
5. לא נאמר בפרק כי אלוהים שבע רצון מבריאתו בכלל ומהמעמד המשני של האשה בפרט.



ניתן לערוך השוואה בין שני הסיפורים בעזרת טבלה, וכן להוסיף ציור של בריאת האדם לפי כל אחד מהסיפורים. ניתן לבקש מן התלמידים להוסיף קריטריונים שונים לבחינת ההבדלים בין שני סיפורי בריאת האדם.

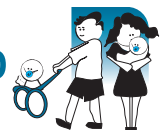
הוא והיא

נקודות לדיון בעקבות הטבלה

מהי משמעות ההבדלים שבין הסיפורים השונים? אם אדם וחוה הם רק סמל לאנושות כולה - אילו "יחסי כוחות" מתארים הסיפורים השונים בין גברים לנשים בעולמנו? איזה סיפור מייצג טוב יותר את המציאות? ניתן להתעכב בשאלה זו על עובדות כגון אלו באשר למעמד האשה: נשים היו צריכות לצאת למאבק קשה כדי להשיג זכות בחירה; במשך מאות שנים היו האוניברסיטאות סגורות בפני נשים; גם בימינו נהוגים חוקים המפלים נשים, כגון מדינות שבהן נאסר על הנשים לנהוג! ועוד - תופעה נפוצה היא כי משכורת אשה נמוכה יותר מזו של גבר הממלא אותו תפקיד ואותם תנאים, ולכן חוק האוסר על הפלייה כזו. האם היינו רוצים לשנות את המציאות? המעמד השווה של האשה כפי שהוא מתואר בפרק הראשון של ספר בראשית, ואשר ממנו הקב"ה מרוצה, אינו הולם עם המציאות. יתכן שהדגם המאפיין את יחסי האיש והאשה טמון בפרקים ב' וגי של ספר בראשית.

| "עזר כנגדו" | "זכר ונקבה ברא אותם" | |
|--|--|---|
| בריאת האיש והאשה על פי בראשית פרק ב' "ויבח באכיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה" (ב', ל') | בריאת האיש והאשה על פי בראשית א', כ"ו-ל"א "בלצמא אלהים ברא אותנו" (א', כ"ט) | צטטו את המילים המביעות כי האדם אינו רק בעל חיים אלא בעל נשמה רוחנית |
| האיש קודם לאשה | נבראו בבת אחת | סדר בריאת המינים |
| האיש נתן שמות לחיות. האשה אמורה לסייע לאיש ככסא. היא עוזרתו (ה"עוזרת" שלו). | להביא ילדים לעולם. לשלוט על העולם (לא לקבל אותו כמות שהוא). | תפקידי האיש והאשה |
| כן, כי האשה מסייעת לאבר. הוא הדמות המרכזית. | לא | האם הם שונים |
| לא ירצה לנו | כן - "והנה טוב מאד" | האם אלהים מרוצה מן המצב? |

פעילות מסכמת



כדאי לסכם את הגישות השונות לגבי יחסי המינים – פרק א' שיוון מוחלט, פרק ב' עזר כנגדו – ולשאול את התלמידים איזו גישה הם מעדיפים. ניתן גם לדון בשאלת היחס שבין הסיפורים, ולהעלות את השאלה כיצד ייתכן שיש שני סיפורים מקבילים במקרא לאותו מאורע.

אפשר להציע את הפתרונות הבאים:

הגישה המסורתית

הגישה המסורתית מבקשת למצוא הרמוניה בין הפסוקים. הנחת היסוד היא כי לא ייתכנו כתובים הסותרים זה את זה, ועל כן יש למצוא דרך להסביר כיצד הם משלימים זה את זה.

רש"י בפירושו לפסוק כ"ז בבראשית א', "זכר ונקבה ברא אותם", תמה על הסתירה שבין פסוק זה לבין הפסוק בבראשית ב' כ"א, "ויקח אחת מצלעותיו" וגו', והוא מציע שני פתרונות לקושי שהעלה: פירוש של פשט ופירוש של דרש.

לפי הדרש: "שבראו שני פרצופים בבריאה ראשונה ואחר כך חילקו". כלומר: בפרק א' מסופר על אדם שנברא כאנדרוגינוס – וכלל בתוכו גם זכר וגם נקבה – ובפרק ב' מסופר כיצד חולק אותו אדם לשניים, לזכר ולנקבה. רש"י מתבסס על המדרש המופיע בבראשית רבה ח', א': "אמר רבי שמואל בר נחמן, בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון, דו פרצופים בראו, ונסרו ועשאו גביים גב לכאן וגב לכאן". הפירוש השני שמציע רש"י, הוא **על דרך הפשט:** "ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שנבראו שניים בשישי ולא פירש לך כיצד ברייתן ופירש לך במקום אחר". לפי הסבר זה מציג פרק א' את הסיפור באופן כללי, ואילו פירוט ההתרחשות מתואר בפרק ב'.

חקר המקרא

חוקרי המקרא, אשר קוראים את התנ"ך בעין ביקורתית, הגיעו למסקנה כי התורה לא נכתבה "על פי ה' ביד משה" בהר סיני, כפי שגורסת הגישה המסורתית, אלא על ידי כותבים שונים. כך ניתן להסביר מדוע האל נושא שמות שונים (ה' או אלהים) ומדוע יש לנו סיפורים החוזרים על אותו נושא אך הם שונים ואף סותרים זה את זה. התנ"ך כולל, לדעתם, מקורות של **אסכולות שונות** ולכן באות בו לידי ביטוי **תפיסות עולם שונות**.

"לאן מובילה הדרך הזאת היום? מהו מעמדן של ההשקפות המקראיות בעיצוב עמדתינו בהווה?... המקרא מדבר אלינו בקולות אחדים ומבטא קשת רחבה של עמדות ביחס לאשה – מן השלילה הגמורה ועד לחיוב הגמור... כבר חז"ל נקטו עמדה חופשית ובוחרת כלפי המסר המקראי, קיבלו מה שראו לקבל, ודחו מה שהם לא ראו לקבל. בדרכים פרשנויות שונות, שהבולטת בהן היא הקביעה המפורשת שהלכות מקראיות מסוימות לא היו ואינן עתידות להיות הם תבעו לעצמם את זכות הבחירה. זכות זו, ואפילו חובה זו, נתונות גם לנו" (שרה יפת, "בצלם אלהים או מצלע האדם?", קוראות מבראשית, בעריכת רוני רביצקי, תל אביב, הוצאת ידיעות אחרונות, עמ' 36).

פירוש הרמוניסטי אחר

סיפור בריאת חוה מן הצלע אינו מסתיים בפרק ב', ובפרק ג' התורה ממשיכה לתאר את היחסים שבין האיש והאשה.

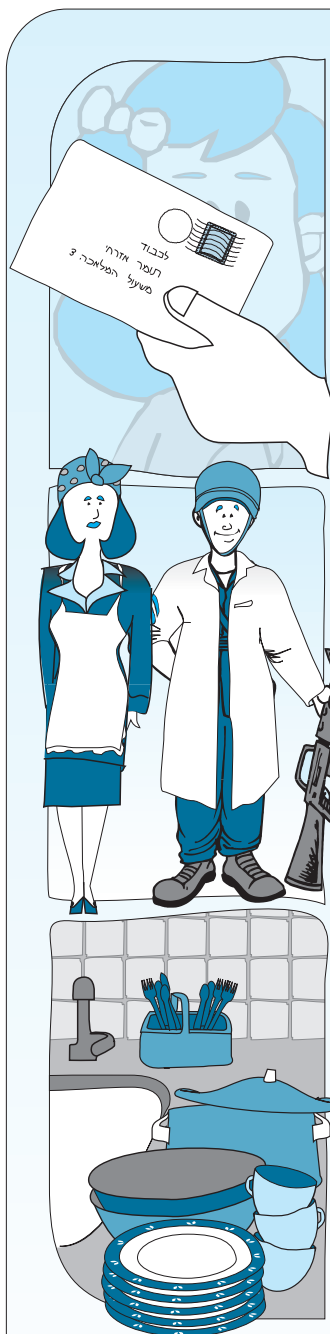
כך, בפרק ג' פסוק ט"ז, אנו קוראים על עונשה של האשה על חלקה ב"פרשת פרי עץ הדעת טוב ורע": "ואל אישך תשוקתך והוא ימשול בך".

עונש זה אינו תואם את תכניתו של אלהים; לא זה היה העולם שהוא רצה: בעולם שבו הנחש נותן פקודות, בעולם שהרע שולט בו, האשה מקבלת מעמד נחות, ואילו בעולם האידיאלי, של "ימות המשיח", יתקיים אולי עולם נטול רע, עולם של שלום ועולם של שוויון. ואלו הם דברי המדרש: "רבי ברכיה בשם רבי שמואל אמר, אף על פי שנבראו הדברים על מְלֶאֱתָן [שלמותם], כיון שחטא אדם הראשון נתקלקלו, ועוד אינן חוזרין לתקונן עד שיבוא בן פרץ [המשיח]" (בראשית רבה פרשה י"ב); ואצל הנביא הושע: "והיה ביום ההוא נאום ה' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעל" (פרק ב' פסוק י"ח). וכיצד יבואו הימים הללו? הם לא יבואו "סתם ככה" אלא רק אם תיסלל דרכו של "המשיח".

לפי הקבלה יש לפעול למען "תיקון עולם", או במילים בנות זמננו: "אל תגידו יום יבוא הביאה את היום". כשם שעלינו לרדוף את השלום ולהתנגד למלחמה, להילחם בעוני ולתת צדקה, כך גם מוטל עלינו לפעול למען שוויון המינים. רק לגישה של בראשית א' נותנת התורה את הסכמתה המוחלטת (בראשית א', ל"א). יש פער בין הקיים ובין הרצוי. בעולם נטול רע ו"מתוקן" שאין בו מלחמה, עוני ורעב, האשה והאיש שווים זה לזה.

"מלאכות נשים ומלאכות אנשים"

יחידה שלישית



אתמול קיבלתי מכתב. קצת התפלאתי, כי למען האמת אני לא מרבה לקבל מכתבים, אבל זו לא היתה טעות. על המעטפה היה כתובים שמי וכתובתי: תומר אזרחי, משעול המלאכה 3. הכתב על המעטפה היה קצת ילדותי והזכיר לי כתב שאני מכיר אך לא הצלחתי לזהות אותו. פתחתי את המעטפה והוצאתי ממנה את המכתב. עיני קפצו אל השורה האחרונה, אל החתימה. לא יאומן! זו היתה מעיין. מעיין, אחותי, כתבה לי מכתב, קנתה בול ושלחה אותו בדואר. מעיין, אחותי שגרה בחדר לידי... יחד איתי באותו בית... איזו ילדה מוזרה, חשבת. אבל אני מוכרח להודות שהחיים איתה אף פעם לא משעממים...

תומר היקר. לא תמיד קל לדבר על דברים שנוגעים ללב ולכן העדפתי לכתוב לך. האם אתה זוכר שדיברנו על חלוקת התפקידים בין גברים לנשים? בעניין זה רציתי לומר לך שני דברים, לשאול אותך שאלה אחת ולבקש ממך בקשה אחת. רציתי לומר שאנחנו לא חייבים לקבל מצב נתון, אם אנחנו חושבים שהוא לא טוב. ויותר מזאת – אנחנו חייבים להילחם נגדו! כמו שאבא של עדי, שהוא רופא, תמיד אומר: "אני חייל, אני נלחם נגד המחלות והסבל". לכן, אם אתה אומר שזה טוב שלנשים ולגברים יש תפקידים שונים, אתה צריך להסביר מדוע זה טוב, ולא להגיד לי שתמיד זה היה ככה או שזה ככה בכל העולם. אני מסכימה שיש היגיון מסוים בחלוקת האחריות בין גברים לנשים. למשל כשהייתי קטנה יותר והייתי חולה, בהחלט העדפתי שאמא תישאר איתי בבית; אבל בכל זאת חבל לי שאבא אף פעם לא נשאר – אולי זה גם היה יכול להיות טוב בשבילי. מה דעתך על זה? ועתה לבקשה: יש לי מבחן בחשבון ביום רביעי בבקר, ואני בתורנות מטבח ביום שלישי בערב – האם אתה מוכן להחליף אותי?

להתראות,
מעיין.



על פי תפיסה סטריאוטיפית, קיימת, או לפחות היתה קיימת, חלוקת תפקידים ברורה במשפחה בין גברים לנשים: נשים אחראיות למלאכות הנוגעות לפנים הבית, ואין בהן יציאה לרשות הרבים כגון ניקיון, בישול וטיפול בילדים, בעוד שעל הגברים מוטלת האחריות לכלכל את המשפחה, בעבודה הנערכת בדרך כלל מחוץ לבית, ואשר כוללת מפגש עם אנשים אחרים.

חלוקת תפקידים כזו הלמה כנראה את המציאות בתקופת המשנה: "מלאכות בית ומלאכות שדה – מלאכות נשים ומלאכות אנשים" (מכילתא דרשב"י, מהדורת י"נ אפשטיין וע"צ מלמד, עמ' 38): מלאכות הבית נעשות על ידי הנשים ומלאכות החוץ על ידי הגברים. המלאכות שעסקו בהן גברים הן, לדוגמא: נחתומים (אופי הלחם ומוכריו); אומנים שונים במלאכת הבניה; החרשים למיניהם – חרשי העץ, חרשי המתכת והזגגים; ועוד ועוד.

נשים לעומת זאת עסקו במלאכות הבית כגון טחינה, אפייה, כביסה, בישול וטיפול בילדים. אך גם לגבי תקופה זו לא נכון יהיה לומר כי כך היה בכל המקרים. ניתן ללקט מן המקורות עדויות לעיסוקים רבים של נשים מחוץ לבית. כך למשל, נשים עשירות היו פטורות מרוב עבודות הבית ולכן התפנו לעסוק בתחביבים ובצדקה, ואילו העניות סייעו לבעליהן בעבודת השדה. במשנה נזכרות גם נשים אשר מכרו את תוצרתן בשוק, נשים שישבו כחנווניות בחנות המשפחה ואשר נשאו ונתנו עם הלקוחות. נשים גם עסקו במקצועות מיוחדים משלהן: מיילדות, מרפאות או מקוננות.

■ ומה היום בשנות האלפיים – האם חלוקת התפקידים המסורתית, מאפיינת את רוב משקי הבית?

■ האם על הגברים או הבנים במשפחה מוטלים תפקידים שונים מאשר על הנשים או הבנות?

■ מה קורה במשפחות חד-הוריות?

■ ומה קורה בכיתה – האם יש בה תפקידים של בנים ותפקידים של בנות? מי משקיע יותר בנקיון הכיתה, הבנים או הבנות? מיהם בעלי התפקידים בבית הספר (חברי מועצת תלמידים, אחראים בתחומים שונים) – האם יש ביניהם יותר בנים או יותר בנות? אילו תפקידים ממלאים הבנים ואילו הבנות?

■ ובעיקר – האם המצוי הוא גם הרצוי?

מטרתנו, כרגיל, "להרחיב את האופק". נקודת המוצא שלנו אינה שיפוטית, ואין אנו קובעים כי חלוקת תפקידים מסוימת היא טובה יותר או נכונה יותר. המטרה היא להכיר חלופות לחלוקות תפקידים במשפחה, לגלות גמישות למצבים השונים, להעריך תפיסות שונות ולהתנסות במיגוון של התנהגויות.

ביחידה זו נציג את המשנה "מלאכות שהאשה עושה לבעלה", ונדון בה ובשאלות הנוגעות לחלוקת התפקידים במשפחה.

לעיון נוסף

לעיון נוסף בנושא זה ראו מאמרה של טל אילן: "אשנב לרשות הרבים – נשים יהודיות בימי בית שני", בקובץ "אשנב לחייהן של נשים בחברות יהודיות", בעריכת יעל עצמון, הוצאת מרכז שז"ר, ירושלים תשנ"ה, עמ' 47-63.



שיחה:

ניתן לדון בשאלה מהן המלאכות שיש לעשותן כדי לנהל את משק הבית? (ניתן להיעזר בתיאור "סדר יום" של בני הבית).
דוגמאות: נקיון הבית, הדחת כלים, תיקונים, דאגה לחשבונות (תשלומים שונים), קניות (אוכל, חפצים שונים – גדולים וקטנים), טיפול במכונית, כביסה, טיפול בילדים (טיפול פיזי, עזרה בשיעורי בית, הסעות), בילויים, ועוד ועוד.

גוף היחידה



מקור ג'1 משנה כתובות, פרק ה', משנה ה'

מילון מושגים

מְלָאכֹת שְׁהָאִשָּׁה עוֹשָׂה לְבַעְלָהּ:

אין להתעלם מבעייתיות הניסוח אבל יש לזכור כי לא רק האשה היתה מחויבת לבעלה בעבודות הבית, אלא גם הבעל היה מחויב לשוחח על מחויבויות אלו בהקבלה למחויבויות האשה, תוך מתן הסבר על משמעות הפְּתִיבָה הנחתמת לפני החופה כהתחייבות של הבעל לאשתו.

פְּתִיבָה:

מקור המילה ביוונית ופירושה – כסא, ובפרט כסא מכובד של מורים או שליטים.
את משמעות הביטוי "יושבת בקתדרא", מפרש רש"י: "לא תטרח בשבילו לילך בשליחות להביא לו חפץ מבית לעליה".

וְאֵלוּ מְלָאכֹת שְׁהָאִשָּׁה עוֹשָׂה לְבַעְלָהּ:
טוֹחֶנֶת וְאוֹפָה וּמְכַבֶּסֶת,
מְבַשֶּׁלֶת וּמִינִיקָה אֶת בְּנָהּ,
מַצְעֵת לוֹ אֶת הַמָּטָה וְעוֹשָׂה בְצִמְרָה.
הַכְנִיסָה לוֹ שִׁפְחָה אַחַת – לֹא טוֹחֶנֶת וְלֹא אוֹפָה וְלֹא מְכַבֶּסֶת.
שְׂתִים – אֵין מְבַשֶּׁלֶת וְאֵין מִינִיקָה אֶת בְּנָהּ.
שְׁלֹשׁ – אֵין מַצְעֵת לוֹ אֶת הַמָּטָה, וְאֵין עוֹשָׂה בְצִמְרָה.
אַרְבַּע – יוֹשֶׁבֶת בְּקַתְדְרָא.
רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: אֶפְלוּ הַכְנִיסָה לוֹ מֵאָה שִׁפְחוֹת – כּוֹפֵה לַעֲשׂוֹת בְצִמְרָה,
שֶׁהַבְּטָלָה מְבִיאָה לְיַדֵי זְמָה.
רַבִּן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: אִף הַמְדִיר אֶת אִשְׁתּוֹ מַלְעֲשׂוֹת מְלָאכָה יוֹצֵיאַ וְיִתֵּן כְּתָבָה, שֶׁהַבְּטָלָה מְבִיאָה לְיַדֵי שְׁעָמוּם.

משנה זו מתארת את המלאכות שהן חובותיה של האשה כלפי בעלה כחלק מתנאי הכתובה. המשנה דנה בשאלה אם חובות אלו של האשה הן מוחלטות, או שהן נתונות לשינוי בהתאם לנסיבות. בשאלה זו מחלוקת חכמים. לפי הדעה הראשונה, אשר אינה מובאת בשם אומרה ("סתם משנה"), אם יכולה בעלת הבית להרשות לעצמה מבחינה כלכלית לשלם לשפחות, הרי היא פטורה מכל מלאכות הבית. רבי אליעזר חולק על עמדה זו, ולפי דעתו גם אם האשה עשירה ויש לה מספיק שפחות, הרי לפחות במלאכה אחת היא חייבת – עשייה בצמר – וזאת כדי שלא תבוא לידי זימה, כלומר שלא תחשוב מחשבות ניאוף. רבן שמעון בן גמליאל אומר אף יותר מכך: אדם המדיר את אשתו, כלומר נודר נדר שאסור לאשתו לעשות מלאכה, עדיף שייתן לה כתובה – שיגרש אותה – משום שהבטלה עלולה להביא לידי שיגעון.



הבנה:

- מהן המלאכות שאשה חייבת בהן? במה היתה כרוכה כל אחת מהמלאכות הללו? אפשר לנסות להחיות את המציאות של התקופה (לא היו מכונת כביסה, מערבול, או מיקרוגל... את גרגרי החיטה היו צריכים לטחון לקמח, ואת הבגדים לארוג...).
- מהו ההבדל בין עמדתו של רבי אליעזר לזו של רשב"ג? (ניתן להציג את העמדות באופן גרפי, למשל כתרשים זרימה; זו הזדמנות ללמד את אופי המשנה כמציגה מחלוקת, ובמקרים רבים מאוד לא פוסקת הלכה נחרצת).
- רבי אלעזר מדקדק שהאשה תהיה עסוקה בעבודת הצמר – מדוע במלאכה זו דווקא? מה ההבדל בין מלאכת הצמר לבין מלאכות אחרות שהוזכרו?

הבעת עמדה:

- את גישתו של מי אנחנו מעדיפים? האם נוכל להציע גישה שלישית או רביעית? האם יש עוד דברים שאשה יכולה לעשות כדי לא להשתגע? אילו אפשרויות אין התנאים מביאים בחשבון?

השוואה:

- מהו הקשר בין מלאכות הבית למצוות עשה שהזמן גרמן? (במיוחד על פי הרב עוזיאל – ראו יחידה חמישית).

- לכאורה מוצגים כאן תפקידים מאוד ברורים לנשים ואין מצוינים תפקידים אחרים שנשים עסקו בהם – האמנם לא היו תפקידים אחרים לנשים? ניתן להצליב מידע ממקורות על פי מאמרה של טל אילן שלפיו היו לנשים תפקידים מגוונים גם מחוץ לכותלי הבית. במה עסקו הגברים? ניתן להרחיב את הידע על מלאכות בזמן העתיק.

השוואה:

- האם גם בימינו מלאכות הבית הן כה מוגדרות? הנושא מזמן לתלמיד היכרות עם בתי ילדים אחרים, ומאפשר לתהות מעט על חלוקת התפקידים בביתו. ניתן להיעזר ברשימת המלאכות שנאספה בתחילת השיעור. (אם הנושא רגיש אצל חלק מן הילדים בכיתה ניתן לסקור את המצב בכיתה אחרת). את הנתונים שאספו התלמידים ניתן להציג בדיאגרמה קבוצתית או כיתתית (ולחשב גם ממוצעים או חציון).
דוגמא –
מכינים טבלה כדוגמת הטבלה הבאה:

רבן שמעון בן גמליאל

בשם זה נקראו שני חכמים. רשב"ג הראשון היה נשיא הסנהדרין בדור החורבן, מן המתונים שוחרי השלום; והשני, נכדו, שגם היה הוא נשיא הסנהדרין, פעל לאחר מרד בר-כוכבא. במשנה זו מדובר כנראה ברבן שמעון בן גמליאל הראשון.

רבי אליעזר

הוא רבי אליעזר בן הורקנוס. היה חתנו של הנשיא רבן גמליאל דיבנה. החל ללמוד תורה רק בגיל מבוגר והיה מגדולי תלמידיו של רבן יוחנן בן זכאי. פעם חלק על החכמים ולא רצה לקבל דעתם, ואף שיצאה בת קול ואמרה שהלכה כמותו בכל מקום – נידו אותו חבריו. הוא נשאר בנידויו עד יום מותו, ואז התירוהו.

שעמום

על פי רש"י=שיגעון

| להרוויח כסף | זריקת האשפה | שטיפת רצפה | קניות | רחיצת מכוניות | הדחת כלים | המטלה המשפחה |
|-------------|-------------|------------|-------|---------------|-----------|--------------|
| | ילריס | אאא | אאא | אאא | אאא | כהן |
| | אאא | | ילריס | | אאא | לוי |
| | | | | | | ישראלי |

מן הטבלה אפשר גם ליצור דיאגרמה; אפשר גם להיעזר במחשב לצורך הצגת הנתונים.

ניתוח התוצאות:

תארו את חלוקת התפקידים בין הגברים לנשים ברוב המשפחות, ואת סטיית התקן שלה.

מה קורה אם שני ההורים עובדים שעות רבות מחוץ לבית? מי עושה את העבודה? (מסתבר שגם בימינו, בדרך כלל מוטלות עבודות הבית, או רובן, על האמהות...)

אישי:

- מהו תפקידם של הילדים במלאכות הבית? האם צריכים להיות להם תפקידים? האם כדאי שהם יזמו תפקידים גם אם ההורים אינם מבקשים מהם? ומה המצב כאשר יש רק הורה אחד בבית – האם יש יותר שיתוף של הילדים?

רגשי:

- ניתן לברר בזהירות כיצד מרגיש ילד שאמו או אביו עובדים מחוץ לבית שעות רבות; האם זו הנורמה בכיתה?



הבעת עמדה:

האם המצב המצוי הוא גם הרצוי לדעתנו?

ובכיתה:

- האם יש בכיתה תפקידים של בנים ותפקידים של בנות? האם תורנים בנים ובנות ממלאים את תפקידם באותה מידה? מי נבחר בדרך כלל להיות בעל תפקיד בבית הספר – בנים או בנות? האם סוגים שונים של תפקידים בבית הספר נדרשים מבנים ואחרים מבנות? האם קרה לכם פעם שנכנס משהו מהמורים או אב-הבית לכיתה וביקש כמה בנים לעזור בסחיבת חפצים כבדים?...

פעילות מסכמת



שכתוב:



איך היינו מנסחים את המשנה אם היינו כותבים אותה בימינו? מה היינו משמיטים ומה היינו מוסיפים? לדוגמא, האם היינו כותבים "אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה", או אולי היינו כותבים "אלו הן מלאכות הבית שצריכות להיעשות"?



ניתן להציג, לצייר, לכתוב דו-שיח וכדומה ולתאר את המצבים הבאים: גבר מימי המשנה עובר במנהרת הזמן ופוגש אשה בת ימינו – מה הוא חושב; מפגש בין אשה עשירה לאשה ענייה בתקופת המשנה.



ניתן לקרוא את סיפור המסגרת עם התלמידים ולבקש מהם להמשיך את הדו-שיח בין האח והאחות על סמך מה שהם למדו בשיעור.

ברוך שלא עשני אשה? ברוך שלא עשני אשה?

יחידה רביעית

נ

זל טוב! תומר, אחיה של מעיין חוגג השבת את בר-המצוה שלו! אומרים כי בני המצוה הופכים להיות אחראים ובוגרים יותר ומעיין שואלת את עצמה אם באמת תומר סוף סוף יתבגר – אם הוא יפסיק לכבות את האור בחדר האמבטיה כאשר היא נמצאת בו, ואם הוא יפסיק לכדרר סביבה כשהוא צועק "ועכשיו תראי את הסל הכי חשוב של היסטוריית הכדורסל!".

כנראה שהוא לא יתבגר פתאום ביום אחד, חושבת לעצמה מעיין, אבל לקראת החגיגה היא דווקא שמחה: בגדים חדשים, מתנות, אורחים, ויותר מכל – הזדמנות לפגוש את בני הדודים החביבים עליה.

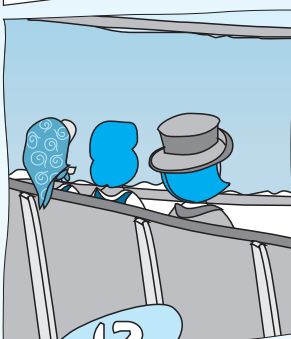
שני אירועים היו מתוכננים: בשבת בבוקר ייפגשו כולם בבית הכנסת ליד ביתם של סבא וסבתא, ושם יעלה תומר לתורה; וביום ראשון – מסיבה גדולה עם כל החבריה. המסיבה ביום ראשון תהיה בוודאי כיפית, חשבה מעיין, וגם העלייה לתורה בבית הכנסת יכולה להיות מעניינת וחגיגית. רק בעיה אחת קטנה הטרידה אותה: צריך יהיה לקום בשעה מוקדמת בבוקר. התפילה מתחילה בשעה שמונה ואמא אמרה שצריך "להתייצב" שם כבר בשבע וחמישים. לדעתה של מעיין אמא הגזימה; אבל לא נורא, למען תומר אפשר להתאמץ קצת.

שבת – השעה שבע בבוקר. מעיין פוקחת עין: "מה, כולם כבר על הרגליים?!". מתארגנים במרץ לקראת יציאה. עדיף לישון עוד קצת... אבל לא נותנים לה; ותומר כבר מוכן.

שבע וארבעים. כולם כבר בבית הכנסת, מנשקים את סבא, מנשקים את סבתא ונכנסים. תומר יושב בין אבא לסבא בעזרת הגברים; מעיין יושבת בין אמא לסבתא בעזרת הנשים.

השעה שמונה והתפילה מתחילה. בעצם, זו הפעם הראשונה שמעיין מקשיבה בעיון לתפילה. החזן עומד עטוף בטליתו וכמעט לא רואים את פניו. הוא אומר את ברכות השחר הנאמרות בכל בוקר ובהן מודים לאלוהים: "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר נתן לְשִׁכְוֵי בֵינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לַיְלָה"; "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שלא עשני גוי" – והבנות מה אומרות, שואלת את עצמה מעיין, "שלא עשני גוֹיָה?" "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שלא עשני עבד", ממשיך החזן – ומעיין מיד מסתכלת על הנוסח לנשים: "שלא עשני שפחה".

"ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שלא עשני אשה". "מה?!", קוראת מעיין, "מה כתוב, שלא עשני אשה?!".





מילון מושגים

תנאים:

מקבילו העברי של השורש הארמי תנ"י הוא שנייה. תנא הוא לכן מי ששונה, משנן, את התורה שבעל פה.

התנאים היו חכמי ההלכה והאגדה בארץ ישראל מזמן הלל ואילך ועד לחתימת המשנה בשנת 200 לסה"נ. בתקופת התנאים אירעו שני מאורעות מכריעים בתולדות עם ישראל: חורבן הבית השני ודיכוי של מרד בר-כוכבא. לאחר שחרב המקדש הקים רבן יוחנן בן זכאי מרכז רוחני ביבנה, ועם דיכוי של מרד בר-כוכבא עבר המרכז לגליל. את ההלכות והאגדות אשר שנו התנאים טוו עורכי המשנה למסכתות. המפורסם בין עורכי המשנה הוא רבי יהודה הנשיא שפעל במחצית השנייה של המאה השנייה, והמשנה שבידינו היא פרי עריכתו.

אמוראים:

חכמי התלמוד בתקופה שבין חתימת המשנה עד חתימת התלמוד. האמוראים היו מלמדים, מפרשים ומשלימים את דברי התנאים. דיוניהם ופירושיהם מכונים בתלמוד הירושלמי ובתלמוד הבבלי.

התלמוד הירושלמי לא נערך בצורה מסודרת והוא נאלם (!) לקראת סוף המאה הרביעית. התלמוד הבבלי נערך בשנת 500 לסה"נ.

ראשית ניסוחה של התפילה – בימי בית שני; מיסודה חל לאחר חורבן הבית השני, כשהסנהדרין ישיבה ביבנה. אז קבעו מטבע – נוסח קבוע של תפילות וברכות – זוהי תפילת "שמונה עשרה" המהווה את עיקר התפילה בסידור. במשך דורות התנאים והאמוראים נמשכה המגמה של הרחבת סדר התפילה ושכלולו. בשלבים הבאים נוספו גם פרקי תהלים (= "פסוקי דזמרא" בפי האשכנזים; "זמירות" בפי ה"ספרדים") ופיוטים, והחלו גם לרשום את נוסחי התפילה ברשימות פרטיות שלא היה להן תוקף כללי מחייב. ריבוי הפיוטים והתוספות לתפילה יצר מספר עצום של נוסחאות ומנהגים בתפילה, ובתקופת הגאונים החלו להיעשות נסיונות לקבוע נוסח אחיד. כל עוד נכתבו הספרים בכתב יד, היו נוסחי תפילה מרובים של קהילות שונות, אך עם הופעת הדפוס נעשו נוסחי התפילה אחידים יותר.

אך יצירה ושינוי בסידור התפילה ובמנהגי התפילה נמשכים גם בדורות האחרונים. כך, למשל, נוסף במאה הטי"ז הפיוט "לכה דודי" בהשפעת הקבלה; בדורנו נוספו קינות על השואה, ומאז הקמת מדינת ישראל נוסף לסידורים הציוניים סדר מיוחד ליום העצמאות וליום ירושלים. בחלק מסידורי התפילה של התנועה המסורתית ושל התנועה ליהדות מתקדמת, נוהגים לשנות, להוסיף או לגרוע, בעיקר בתחומים הנוגעים להקרבת קרבנות, למעמד האשה, לעיקרון של שכר ועונש ולתחיית המתים.

יחידה זו עוסקת בנוסחה של ברכה אחת מברכות השחר המופיעות בסידור התפילה. הברכה המיועדת לגברים שבינינו והיא "ברוך אתה... שלא עשני אשה". הניסוח המקביל המיועד לנשים הוא "ברוך... שעשני כרצוני", ניסוח שנוצר בימי הביניים. לכאורה ניתן לומר שזהו ניסוח נייטרלי, אלא שהיחס בינו לבין הברכה הנאמרת על ידי גברים צובע את הברכה בגון שלילי.

הניסוח "ברוך שלא עשני אשה", צורם לאוזן המודרנית (ואולי גם ל"אוזניים" קדומות יותר). הגבר מודה לאלוהים לא על היותו מי שהוא, אלא על אי-היותו אשה – אפוא "שווה פחות" מהגבר. אי-הנחת בתחושה זו של השפלה כלפי נשים הביאה לנסיונות להצדיק ניסוח זה, ולנסיונות אחרים להסירו מסידור התפילה, או לשנותו. יש המקפידים לשמר את הברכה בניסוח זה בשל רתיעה מפני שינויים במטבע הברכה אשר נחשב כמקודש - ביטוי לכך ניתן למצוא אצל הרמב"ם:

**מקור ג'ו רמב"ם, משנה תורה, ספר אהבה,
הלכות ברכות פרק א' הלכה ה'**

ונוסח כל הברכות עזרא ובית דינו תקנום, ואין ראוי לשנותם ולא להוסיף על אחת מהם ולא לגרוע ממנה, וכל המשנה ממתבע שטבעו חכמים בברכות אינו אלא טועה.

חילון מושגים

גאונים:

התואר הרשמי של ראשי הישיבות של סורא ופומבדיתא בבבל, בתקופה שמסוף המאה השמינית, עד 1040 בערך. במאות העשירית והאחת עשרה שימש תואר זה גם לראשי ישיבות בארץ ישראל. הישיבות בבבל היו מרכז רוחני ליהדות כולה ומשום כך השפעתם של הגאונים היתה גדולה. הם עסקו בעיקר בפירוש התלמוד הבבלי תוך שאיפה לעשותו לספר החוקים המקובל בכל ענייני החיים החברתיים והדתיים. הגאונים עשו את הישיבות לבית דין עליון ליהדות כולה. אלפי אנשים היו מתאספים בישיבות באלול ואדר, כדי לשמוע שיעורים בהלכה. באותם חודשים נהגו הגאונים להשיב על שאלות שהגיעו מן התפוצות. הגאונים גם תיקנו תקנות חדשות לצורך השעה.

פיוט:

יצירה שירית שנועדה להחליף את גופי הברכה של תפילת הציבור. בשלב מאוחר יותר שימשו הפיוטים כהרחבות, כגון קינות וסליחות, ולבסוף נכתבו פיוטים כשירים בעלי תוכן דתי האמורים לשמש במעמדי תפילה, כגון "אדון עולם" ו"לכה דודי".

לעומת החוששים משינוי מטבע התפילה, יש הטוענים כי במקומות שהמילים הכתובות בסידור נוגדות את השקפת עולמם, יש לשנות אותן. וכך, את הברכה שיחסה לאשה הוא יחס של השפלה, משנים בדרכים שונות כמו למשל:

שעשני בן ישראל/ שעשני בת ישראל;

שעשני גבר/ שעשני אשה;

שעשני בצלמו (לשני המינים).

הניסוח "שעשני בצלמו" בברכות השחר הוא אמנם הצעה חדשה, בת זמננו, אך הוא נסמך על מסורת עתיקת יומין. ההשראה לכך לקוחה מניסוח מעניין של ברכות השחר שנמצא בקטע מן הגניזה (והוא אולי הטקסט הליטורגי העתיק ביותר שהגיע אלינו) ושם כתוב כך:

"ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר ברא אותי אדם ולא בהמה איש ולא אשה ישראל ולא גוי, מל ולא ערל, חופשי ולא עבד..."

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר בראת אדם הראשון בדמותו ובצלמו".

המקור הוא כמובן בראשית פרק א', פסוק כ"ז: "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ צֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם". (בפרק א' באה לידי ביטוי תפיסה שויונית של האיש והאשה לעומת פרקים ב'–ג' בבראשית, ראו יחידה שניה).

מאוחר יותר נמצא את הרעיון הזה כרעיון יסודי במשנתו של רבי עקיבא: "הוא היה אומר: חביב אדם שנברא בצלם, חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם, שנאמר בצלם אלהים עשה את האדם (בראשית, פרק ט' פסוק ו')". (משנה, מסכת אבות פרק ג' משנה י"ד). ולבסוף, בתוך אחת משבע הברכות הנאמרות במהלך טקס הנישואין נאמר כך: "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר יצר את האדם בצלמו, בצלם דמות תבניתו, והתקין לו ממנו בנין עדי עד. ברוך אתה ה' יוצר האדם".

ייתכן כי בחלק מבתי ספר תל"י נהוג להתפלל, כבר מן הכיתות הנמוכות, בנוסח השונה מזה שבסידור המסורתי, אך גם כך רצוי לדעתנו לערוך דיון מחודש במשמעות השינוי, תוך התייחסות למושגים נוספים שנלמדו בתכנית.

ניתן כמובן גם לנצל את ההזדמנות ולדון גם בברכה "שלא עשני גוי" – גם ברכה זו מנוסחת בסידורים מסוימים באופן חיובי: "שעשני ישראל". כך למשל בנוסח איטליה, שהוא סידור מסורתי, ובסידורים מודרניים של התנועה המסורתית או התנועה ליהדות מתקדמת.

ולבסוף, הדיון בברכה שלא עשני אשה מזמן גם דיון עקרוני יותר בשאלה האם התפילה היא אמירת אמת, אמירת הרצוי, או אמירת המצוי? ניתן להציג את השאלה לתלמידים בראשית היחידה או בסופה, או להשאירה כשאלה למחשבה לכם המורים.

תוספתא:

קובץ של ברייתות, כלומר דברי תנאים, שלא נכנסו לאוסף שערך רבי יהודה הנשיא, המשנה. התוספתא ערוכה כסדר המשנה ומופיעות בה מקבילות ותוספות למשנה.

ברכות השחר

ברכות השחר מיועדות להאָמַר על ידי אדם בביתו כאשר הוא קם בבוקר, ולובש את בגדיו. עם שמיעת קול התרנגול יש לומר "ברוך... שנתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה"; כאשר פוקחים את העיניים אומרים "ברוך... פוקח עוורים"; כאשר מתלבשים "ברוך... מלביש ערומים" וכך הלאה (תלמוד בבלי, מסכת ברכות דף ס' עמוד ב'). במקור לא היתה כוונה לקבוע ברכות אלה בתפילות הציבור היומיומיות, אלא שבמשך הזמן המציאות האנושית הביאה לשינוי. כך למשל מסביר זאת רבי יוסף קארו בשולחן ערוך: "עכשיו מפני שאין הידיים נקיות וגם מפני עמי הארצות שאינם יודעים אותם נהגו לסדרם בבית הכנסת ועונים אמן אחריהן ויוצאים ידי חובתם" (שולחן ערוך אורח חיים, סימן מ"ו סעיף ב') כלומר, במשך הזמן הפסיקו לומר את הברכות בבית והחלו לומר אותן בבית הכנסת כחטיבה אחת, כדי שלא יהיה מי שלא יצא ידי חובתו באמירת הברכה. מלבד הברכות הקשורות במעשיו של האדם בכל בוקר נוספו עוד שלוש ברכות לברכות השחר, המופיעות בתוספתא:

(מעניין שבתלמוד הבבלי, במסכת מנחות דף מ"ג עמוד ב', מופיעה הברכה "שעשני ישראל" ולא הברכה "שלא עשני גוי", כמו בתוספתא. כנראה הברכה המקורית היתה "שלא עשני גוי" ואילו הברכה "שעשני ישראל" היא צנזורה מאוחרת יותר).

יהודים לא היו היחידים שאמרו ברכות מעין אלה. הפילוסוף היווני סוקרטס או אולי תלס, (כך נאמר לנו על ידי דיוגנס ב"חיי תלס"), אמר שלוש ברכות שבהן הודה למזל: "ראשית שנבראתי אדם ולא בהמה, שנית שנבראתי איש ולא אשה ושלישית – יווני ולא ברברי".

"ברוך... שלא עשני אשה"

זוהי הברכה הנאמרת על ידי הגבר על פי הסידורים האורתודוכסיים. מעניין שבמספר כתבי יד מימי הביניים היא אינה מופיעה – אולי הושמטה באופן מכוון (כך למשל בכ"י קיימברידג' 1490, בכ"י ותיקן 303 של "ספר המנהיג" ובכ"י פרמה 67). בסידורים של התנועה המסורתית, ושל התנועה ליהדות מתקדמת, הושמטה הברכה או שקיבלה ניסוח חדש.

הניסוח המקביל לאשה כפי שהוא מופיע בסידורים האורתודוכסים הוא "ברוך... שעשני כרצוני". ניסוח זה הוא חדש יחסית, מן המאה הי"ד. מעניין שבסידור מאותה תקופה – מופיעה הברכה "ברוך... שעשני אשה!"

מדובר בכתב יד של סידור המתורגם לשְׁוֹנְדִית (שפתם של יהודי דרום צרפת), מן המאה הי"ד (מספר סידורי 32 roth), הנמצא בספריית האוניברסיטה בלידס שבאנגליה. סידור זה כנראה היה שייך לאשה – כך לומדים מן ההקדשה שבראשו, "אחותי, את הָיִי לאלפי רבבה", המבוססת על הברכה לרבקה שבבראשית פרק כ"ד פסוק ס'; ייתכן שהיתה זו מתנה של אח לאחות.

עוד וריאציה מצויה בכ"י 549208 הנמצא בספריה הלאומית בירושלים, שהוא סידור של אשה מן המאה הט"ו מצפון איטליה. הנוסח בו הוא "ברוך... שעשני אשה ולא איש".

פעילות פותחת



ניתן לפתוח את הדיון בקריאה של הברכה מן הסידור, ולהעלות מיד את השאלה מה דעת התלמידים על הברכה? האם הם אוהבים אותה? איזה יחס היא מבטאת כלפי נשים וכלפי גברים.



ניתן גם לפתוח בעזרת סיפור המסגרת, ומן הנקודה שבה הוא נפסק לתת לתלמידים להביע את תגובותיהם. אפשר להיעזר בשאלות הבאות: מה לדעתכם הרגישה מעיין כאשר קראה לראשונה את הברכה "שלא עשני אשה"? איך הייתם אתם מגיבים במקום מעיין? איך אתם מבינים את הברכה? מה צריכה מעיין לעשות? האם תוכלו להמשיך את הסיפור?

גוף היחידה



בהנחה שעלה בכיתה חוסר נחת מניסוחה המעליב של הברכה, ניתן לדון בשאלה מה אנחנו יכולים לעשות במצב זה – האם נשאיר את הברכה וניתן משמעות אחרת למילים? האם נסיר אותה מן הסידור? נחליף אותה בברכה אחרת? האם מותר לנו בכלל לשנות את המילים הכתובות בסידור? מצד אחד הברכה פוגעת בכבוד הנשים. מצד שני קיימת רתיעה גדולה משינוי מטבע הברכות. יש אנשים המרגישים כי אין להם זכות להחליט בעצמם – כדי לשנות את נוסח התפילה צריכה להיות לכך סיבה מאד טובה. ניתן גם לראות את ההתלבטות אם לשנות את הברכה, כדילמה בין שני ערכים: כבוד לזולת, לעומת קידושה של מסורת התפילה.

כדאי לשאול את התלמידים מהו הערך החשוב יותר בעיניהם, ועל פי סולם הערכים שלהם, להציע פתרונות לקושי. האם יש לדעתם לשנות את נוסח הברכה, או לא? ואם שני הערכים חשובים בעיניהם באותה מידה, האם ניתן לשנות באופן שהשינוי יחזיק בשניהם יחד?



כהקדמה לפעילות הבאה – ניתוח של נוסח הברכה בסידורים שונים – ניתן לקרוא את המשך סיפור המסגרת:

למחרת בבוקר התעוררה מעיין מלאת מרץ. הברכה "שלא עשני אשה" לא מצאה חן בעיניה והיא החליטה לחקור אם ברכה זו נאמרה תמיד על ידי נשים. מלאת תקווה עלתה לאוטובוס ונסעה לספרייה הלאומית, שם ניגשה אל הספרנית וביקשה את עזרתה.

"יש לי כמה דברים בשבילך", אמרה הספרנית בחיוך; "דפדפי בשני סידורים אלה ובינתיים אחפש לך הפתעה". מעין התיישבה ליד השולחן ופתחה את שני הסידורים שהספרנית הביאה לה. היא פתחה את הסידור בעמודים הראשונים ב"ברכות השחר". "מה זה?", נדהמה מעין, "במקום הברכה שלא עשני אשה הופיעה ברכה אחרת: שעשני בצלמו; ומה הנשים אומרות? אותו דבר!".

הספרנית חזרה ובידה תצלום של ספר עתיק יומין – "שימי לב", אמרה הספרנית, "אלו סידורים עתיקים מימי הביניים". מעין פתחה את תצלום כתב היד ונדהמה: הברכה "שלא עשני אשה" פשוט איננה מופיעה!

האם בכל הסידורים מימי הביניים לא מופיעה הברכה "שלא עשני אשה?", שאלה מעיין את הספרנית; "לא", ענתה הספרנית, "כמעט כל הסידורים של ימי הביניים כוללים את הברכה אבל קיימים שלושה שבהם הברכה 'שלא עשני אשה' אינה מופיעה וכולם שמורים בספריות".

"והסידורים שהבאת לי קודם, האם גם הם שמורים רק בספריות?"; "לא, אלה נמצאים בשימוש של קהילות רבות של התנועה המסורתית והתנועה הרפורמית. רבנים חשבו שצריך לשנות את הברכה – ושינו!".



ניתוח הברכות בסידורים שונים, בני זמננו

סידור "רינת ישראל"

סידור רינת ישראל, הוא סידור אורתודוכסי ציוני, ונוהגים להתפלל בו ברוב בתי הספר הממלכתיים-דתיים בארץ. על פי ההקדמה לסידור "נחוץ סידור זה לצרכי דורינו החי קוממיות בארצו ואשר הלשון העברית מדוברת ושגורה בפיו, ואף על פי כן אין כל האמור בתפילה מובן תמיד בלי ביאור".

בסידור "רינת ישראל" מופיעות הברכות כך:

לגברים – "ברוך אתה... אלוהינו מלך העולם שלא עשני אשה";
ולנשים – "ברוך אתה... אלוהינו מלך העולם שעשני כרצונו".

ובהערות שוליים בתחתית העמוד שבסידור מופיעים דברים אלו: "האשה פטורה מחלק מן המצוות עשה שהזמן גרמן". (ראו יחידה חמישית).

ביסוד ההערה מקופלת התפיסה שמטרת חייו של היהודי הוא קיום תורה ומצוות, והואיל והגבר חייב ביותר מצוות מהאשה, הוא שמח בכך ומודה לקב"ה על שלא עשה אותו אשה.

גם בסידור "שערי תפילה" הנמצא בשימוש בבתי ספר רבים של תל"י, מצויה הברכה הסטנדרטית, ובתחתית העמוד הערה בדומה לזו של סידור "רינת ישראל".

שאלות לעיון

בנוסח המופיע



בסידור "רינת ישראל"

1. מהו היחס בין הברכה המיועדת לנשים והברכה המיועדת לגברים בסידור "רינת ישראל"?
2. האם נוסח הברכה עבר שינוי כלשהו? היכן?
3. מדוע בחר העורך של סידור "רינת ישראל" להסביר את משמעותה של הברכה בשוליים, למרות שאין שם מילים קשות?
4. מה דעתכם על ההסבר?

שאלות לעיון

בנוסח המופיע



בסידור "ואני תפילתי"

1. האם העורכים של סידור "ואני תפילתי" שינו בסידור את מטבע התפילה?
2. מדוע הם בחרו לשנות ולא הסתפקו בהערה כמו בסידור "רינת ישראל"?
3. איזה משני השינויים אתם מעדיפים?
4. האם יוכלו בקהילה שבה משתמשים בסידור זה לקרוא את הברכה בקול? מדוע? מהי משמעות הדבר?

סידור "ואני תפילתי"

סידור זה נמצא בשימוש בחלק מהקהילות של התנועה המסורתית-הקונסרוטיבית בארץ; הסידור מביא שתי אפשרויות והמתפלל יכול לבחור את הנוסח הקרוב יותר לליבו.

אפשרות ראשונה: הברכה "שלא עשני אשה" סולקה, ולא הובא תחליף במקומה;
אפשרות שניה: הברכה לגברים שונתה ל "ברוך אתה... שעשני בצלמו".

שאלות לעיון

בנוסח המופיע



בסידור "העבודה שבלב"

1. האם שינו עורכי הסידור את מטבע התפילה?
2. מאין לקוחות המילים "שעשני בצלמו" (ראו בראשית פרק א', פסוק כ"ז)? מדוע בחרו העורכים דווקא במילים אלה?
3. מה דעתכם על הברכה?

שאלות לעיון

בהצעתו של הרב ריסקין



1. האם הברכה שהציע הרב ריסקין זהה לברכה המקורית?
האם הצעתו של הרב ריסקין עומדת בסתירה לפסיקתו של הרמב"ם - "ונוסח כל הברכות עזרא ובית דינו תקנום, ואין ראוי לשנותם ולא להוסיף על אחת מהם ולא לגרוע ממנה, וכל המשנה מוטבע שטבעו חכמים בברכות אינו אלא טועה" (משנה תורה, ספר אהבה, הלכות ברכות פרק א הלכה ה').
2. האם הרב ריסקין הוסיף, גרע, או שינה מטבע ברכה?
3. כיצד מתמודד הרב ריסקין עם אי-רצונו לשנות את מטבע התפילה?
4. מה דעתכם על הצעתו?

סידור "העבודה שבלב"

סידור זה נמצא בשימוש התנועה ליהדות מתקדמת.

הברכה המופיעה בו זהה עבור בני שני המינים: "ברוך אתה... שעשני בצלמו".

הצעה של הרב ריסקין

הרב ריסקין, רב אורתודוכסי, רבה של העיר אפרת, הציע במסגרת כינוס שעסק במעמדן של נשים בדת, את ההצעה הבאה:

יאמרו הגברים "ברוך... שלא עשני אשה ועשני כרצונו",
ואילו הנשים תאמרנה "ברוך... שלא עשני איש ושעשני כרצונו".
(ההצעה פורסמה בעיתון Jerusalem Post, ב-31 ביולי 1999).

פעילות מסכמת



ניתן לערוך בכיתה דיון מעין זה הנערך בבג"ץ. העותר יבקש להסיר את הברכה מסידור התפילה, והשופטים ידונו בשאלה זו. ניתן לערוך את המשפט כמשפט ראווה עם קבוצה קטנה של שופטים, אך רצוי שכל תלמידי הכיתה יהיו שופטים. לשם כך כדאי לקיים את הפעילות בקבוצות קטנות.

■ החלטה כיתתית

ניתן להביא את הנושא להכרעה סופית בהצבעה כיתתית, כדי לקבוע את נוסח התפילה המקובל בכיתה. יתכן בהחלט גם שהכרעה הכיתה תהיה להשאיר את המסקנה הסופית להכרעה אישית של כל תלמיד או תלמידה בכיתה, ובתפילה הכיתתית יאמרו את הברכות בלחש.